

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Факультет педагогіки і психології
Кафедра психології розвитку та консультування

Кваліфікаційна робота
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ
СТАРШОКЛАСНИКІВ

Спеціальність 053 Психологія
ОПП «Психологія»

Здобувачки першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти, групи зП-44
Шевчук Анна-Марія Віталіївна

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
доктор філософії із психології (Ph.D) ,
доцент кафедри психології розвитку та
консультування
Слободянюк Ольга Леонідівна

РЕЦЕНЗЕНТ:
практичний психолог
відділу у справах молоді
ТНПУ ім. Володимира Гнатюка
Соломія ВЕРШИГОРА

Тернопіль – 2026

АНОТАЦІЯ

Шевчук А.-М. В. Психологічні особливості соціалізації старшокласників. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» зі спеціальності 053 Психологія. ТНПУ ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2026. 75 с.

У кваліфікаційній роботі досліджено психологічні особливості соціалізації старшокласників в умовах сучасного освітнього середовища. Здійснено теоретичний аналіз наукових підходів до розуміння сутності соціалізації особистості, розкрито психологічні особливості соціалізації учнів старшого шкільного віку та охарактеризовано вплив сім'ї, однолітків, закладу освіти й соціального середовища на цей процес. Проведено емпіричне дослідження психологічних особливостей соціалізації учнів старших класів із використанням комплексу психодіагностичних методик. Визначено рівень соціально-психологічної адаптації, особливості самооцінки, міжособистісних взаємин та соціометричного статусу старшокласників. Здійснено аналіз отриманих результатів і встановлено взаємозв'язки між основними показниками соціалізації.

Ключові слова: соціалізація, старшокласники, соціально-психологічна адаптація, самооцінка, міжособистісні відносини, соціометричний статус, соціальне середовище, соціальна компетентність, психологічні особливості, емпіричне дослідження.

ANNOTATION

Shevchuk A.-M. V. Psychological Characteristics of Socialisation Among High School Students. Qualification Paper for obtaining the Bachelor's Degree in Specialty 053 Psychology. Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Ternopil, 2026. 75 p.

The qualification paper investigates the psychological characteristics of socialisation among high school students in the context of the modern educational environment. A theoretical analysis of scientific approaches to understanding the essence of personality socialisation is carried out. The psychological characteristics of socialisation in senior school age are revealed, and the influence of family, peers, educational institutions, and the social environment on this process is characterised. An empirical study of the psychological characteristics of high school students' socialisation was conducted using a set of psychodiagnostic methods. The levels of socio-psychological adaptation, self-esteem, interpersonal relationships, and sociometric status of students were determined. The obtained results were analysed, and the relationships between the main indicators of socialisation were established.

Keywords: socialisation, high school students, socio-psychological adaptation, self-esteem, interpersonal relationships, sociometric status, social environment, social competence, psychological characteristics, empirical study.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	
1.1. Сутність поняття «соціалізація» у психолого-педагогічній літературі...	
1.2. Психологічні особливості соціалізації учнів старшого шкільного віку..	
1.3. Вплив сім'ї, однолітків та соціального середовища на соціалізацію старшокласників.....	
1.4. Роль закладу освіти у процесі соціалізації старшокласників	
РОЗДІЛ 2 ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	
2.1. Методика та організація емпіричного дослідження.....	
2.2. Аналіз результатів дослідження рівня соціалізації старшокласників....	
2.3. Дослідження особливостей міжособистісних відносин та самооцінки старшокласників	
2.4. Розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності соціалізації старшокласників.....	
ВИСНОВКИ.....	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	
ДОДАТКИ.....	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Соціалізація особистості є одним із провідних процесів розвитку людини, який забезпечує засвоєння соціального досвіду, норм, цінностей та моделей поведінки, необхідних для повноцінного функціонування в суспільстві. Особливого значення проблема соціалізації набуває у старшому шкільному віці, оскільки саме в цей період відбувається активне становлення самосвідомості, формування життєвих цілей, професійного самовизначення та системи міжособистісних відносин.

Сучасні суспільні трансформації, розвиток цифрових технологій, поширення соціальних мереж, наслідки воєнного стану в Україні та зміни в освітньому середовищі істотно впливають на процес соціалізації старшокласників. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває вивчення психологічних чинників, які визначають успішність входження учнів у систему суспільних відносин, формування їхньої соціальної компетентності, самооцінки та здатності до конструктивної взаємодії з оточенням.

Проблема соціалізації особистості знайшла відображення у працях вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема Л. Анциферової, Л. Орбан-Лембрик, А. Реана, С. Максименка, В. Куєвди, Т. Полякової, В. Коваленка та інших. Водночас сучасні умови розвитку українського суспільства зумовлюють необхідність подальшого дослідження психологічних особливостей соціалізації старшокласників, що й визначило вибір теми кваліфікаційної роботи.

Об'єкт дослідження – процес соціалізації старшокласників.

Предмет дослідження – психологічні особливості соціалізації учнів старшого шкільного віку.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні особливості соціалізації старшокласників.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати наукові підходи до розуміння сутності поняття «соціалізація» у психолого-педагогічній літературі.

2. Розкрити психологічні особливості соціалізації учнів старшого шкільного віку.

3. Визначити вплив соціального середовища на процес соціалізації старшокласників.

4. Провести емпіричне дослідження особливостей соціалізації учнів старших класів.

5. Встановити взаємозв'язок між рівнем соціально-психологічної адаптації, міжособистісними відносинами, самооцінкою та соціометричним статусом старшокласників.

6. Розробити практичні рекомендації щодо підвищення ефективності соціалізації старшокласників.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано комплекс взаємодоповнюючих методів дослідження:

– теоретичні методи: аналіз, синтез, узагальнення та систематизація психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження;

– емпіричні методи: методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда – для визначення рівня соціально-психологічної адаптації старшокласників; методика визначення рівня самооцінки особистості С. Будассі – для дослідження особливостей самооцінки учнів; методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі – для вивчення особливостей міжособистісної взаємодії старшокласників; соціометрія Дж. Морено – для визначення соціометричного статусу учнів та особливостей взаємин у класному колективі;

– методи математичної статистики: кількісний та якісний аналіз результатів дослідження, визначення відсоткових показників, а також кореляційний аналіз за коефіцієнтом кореляції Пірсона для встановлення статистично значущих взаємозв'язків між досліджуваними показниками.

База дослідження. Радехівський опорний заклад загальної середньої освіти Львівської області Шептицького району. У дослідженні взяли участь 55 учнів 11-А та 11-Б класів віком 16–17 років.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні наукових уявлень про психологічні особливості соціалізації старшокласників в умовах сучасного українського суспільства, а також у встановленні взаємозв'язків між показниками соціально-психологічної адаптації, самооцінки, міжособистісних відносин та соціометричного статусу учнів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання результатів дослідження практичними психологами, соціальними педагогами, класними керівниками та адміністрацією закладів загальної середньої освіти з метою вдосконалення психолого-педагогічного супроводу соціалізації старшокласників. Розроблені рекомендації можуть бути використані для профілактики труднощів соціальної адаптації та покращення міжособистісних взаємин у шкільному середовищі.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 71 сторінку, кількість таблиць 9, кількість рисунків 5, список використаних джерел налічує 65 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ

1.1. Сутність поняття «соціалізація» у психолого-педагогічній літературі

Проблема соціалізації особистості належить до числа фундаментальних проблем сучасної психології та педагогіки. Вона охоплює широкий спектр питань, пов'язаних із входженням людини в суспільство, засвоєнням соціального досвіду, формуванням системи цінностей, норм поведінки та способів взаємодії з іншими людьми. Вивчення сутності соціалізації має особливе значення для розуміння закономірностей розвитку особистості в різні вікові періоди. У сучасних умовах стрімких суспільних змін, цифровізації, розвитку інформаційного простору та трансформації соціальних інститутів питання соціалізації молодого покоління набуває особливої актуальності, оскільки від її успішності значною мірою залежить становлення зрілої, відповідальної та соціально активної особистості.

Поняття соціалізації є одним із ключових у психологічній та педагогічній науці, оскільки воно відображає процес взаємодії людини із суспільством протягом усього життя. В. Куєвда зазначає, що соціалізація являє собою складний і багатогранний процес засвоєння індивідом соціального досвіду, норм, цінностей та культурних надбань суспільства, завдяки чому людина набуває можливості повноцінно функціонувати в соціальному середовищі. Соціалізація не зводиться лише до пристосування особистості до вимог суспільства, а передбачає її активну участь у суспільному житті, здатність впливати на навколишню дійсність та змінювати її відповідно до власних потреб і можливостей [26, с. 21–24].

У науковій літературі поняття соціалізації розглядається з різних позицій, що пояснюється складністю самого явища. А. Реан наголошує, що соціалізація є двостороннім процесом, у межах якого людина не лише засвоює соціальний досвід, а й активно відтворює систему соціальних зв'язків через власну діяльність і спілкування. Такий підхід дозволяє розглядати особистість не як пасивний об'єкт

впливу соціального середовища, а як активного суб'єкта соціального розвитку, здатного до самостійного вибору життєвих стратегій та форм поведінки [50, с. 360–362].

Важливе місце у вивченні соціалізації посідає психологічний підхід, який акцентує увагу на внутрішніх механізмах розвитку особистості. Л. Анциферова підкреслює, що соціалізація нерозривно пов'язана з особистісним розвитком людини та формуванням її індивідуальності. У процесі взаємодії з навколишнім світом особистість не лише засвоює соціальний досвід, але й переосмислює його, формуючи власну систему переконань, життєвих цілей і ціннісних орієнтацій. Соціалізація виступає не тільки умовою інтеграції людини в суспільство, а й важливим чинником її саморозвитку [4, с. 212–220].

Сучасні дослідники наголошують на тому, що соціалізація відбувається протягом усього життя людини. В. Коваленко зазначає, що цей процес не обмежується дитинством чи юністю, а триває на всіх етапах життєвого шляху, змінюючись залежно від соціальних умов, вікових особливостей та життєвого досвіду особистості. У різні періоди життя людина опановує нові соціальні ролі, адаптується до нових вимог суспільства та формує нові способи взаємодії з оточенням [22, с. 6–10].

Особливу увагу науковці приділяють структурі процесу соціалізації. М. Андреева та О. Гладун розглядають соціалізацію як сукупність взаємопов'язаних компонентів, серед яких провідне місце займають соціальна адаптація, соціальне навчання, самореалізація та інтеграція особистості в систему суспільних відносин. Кожен із цих компонентів виконує важливу функцію у становленні особистості та забезпечує її ефективне функціонування в соціумі [2, с. 14–20].

У психолого-педагогічній літературі значна увага приділяється факторам соціалізації. Л. Орбан-Лембрик підкреслює, що на процес соціалізації впливають як макросоціальні чинники, до яких належать суспільство, держава, культура та засоби масової інформації, так і мікросоціальні чинники – сім'я, група однолітків,

заклад освіти та найближче соціальне оточення. Взаємодія цих чинників визначає особливості формування особистості та рівень її соціальної зрілості [43, с. 90–98].

Особливого значення у процесі соціалізації набуває засвоєння соціальних ролей. А. Петровський зазначає, що саме через виконання різноманітних соціальних ролей людина навчається взаємодіяти з іншими членами суспільства, набуває необхідних навичок спілкування та соціальної поведінки. У процесі соціалізації особистість послідовно опановує ролі дитини, учня, друга, громадянина та інші соціально значущі ролі, що забезпечують її включення до системи суспільних відносин [45, с. 78–85].

У сучасних умовах проблема соціалізації набуває нових аспектів, пов'язаних із впливом цифрового середовища. О. Немеш наголошує, що інформаційні технології та соціальні мережі стали важливими агентами соціалізації сучасної молоді, істотно впливаючи на формування світогляду, цінностей та моделей поведінки підростаючого покоління. Водночас поряд із позитивними можливостями цифрового середовища виникають і певні ризики, пов'язані з інформаційною залежністю, кібербулінгом та зниженням рівня безпосереднього міжособистісного спілкування [40, с. 168–172].

Сучасна українська реальність також впливає на особливості соціалізації молодого покоління. Л. Нечипорук підкреслює, що умови воєнного стану створюють нові виклики для соціального розвитку підлітків та старшокласників, оскільки супроводжуються змінами звичного способу життя, необхідністю адаптації до нових умов та підвищеним рівнем психологічного навантаження. У таких умовах особливого значення набувають механізми психологічної підтримки та соціального супроводу молоді [41, с. 90–93].

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє зробити висновок, що соціалізація є складним, багаторівневим і безперервним процесом становлення особистості в системі суспільних відносин. Вона охоплює засвоєння соціального досвіду, формування цінностей, норм поведінки, соціальних ролей та моделей взаємодії з оточенням. Соціалізація забезпечує інтеграцію людини в суспільство та створює умови для її особистісного розвитку і самореалізації. У сучасних умовах

ефективність соціалізації значною мірою визначається впливом сім'ї, закладу освіти, однолітків, цифрового середовища та суспільних процесів, що робить її одним із найважливіших напрямів психолого-педагогічних досліджень.

1.2. Психологічні особливості соціалізації учнів старшого шкільного віку

Старший шкільний вік є особливим етапом розвитку особистості, під час якого відбуваються суттєві зміни в емоційній, когнітивній, мотиваційній та соціальній сферах. В цей період молода людина починає усвідомлювати себе як самостійну особистість, визначати власне місце в суспільстві, формувати життєві плани та систему ціннісних орієнтацій. Соціалізація старшокласників має низку специфічних особливостей, які відрізняють її від соціалізації дітей молодшого та середнього шкільного віку. Це пов'язано з інтенсивним розвитком самосвідомості, прагненням до самостійності, розширенням кола соціальних контактів і переосмисленням власної ролі в суспільстві.

Старший шкільний вік охоплює період приблизно від шістнадцяти до вісімнадцяти років і характеризується переходом від підліткового до юнацького етапу розвитку. С. Максименко зазначає, що саме в цей час особистість починає активно формувати власний світогляд, визначати життєві пріоритети та усвідомлювати свою відповідальність за майбутнє. Старшокласники дедалі частіше замислюються над питаннями професійного вибору, особистісного самовизначення та власного місця в соціальному середовищі, що істотно впливає на процес їхньої соціалізації [29, с. 98–99].

Однією з найважливіших психологічних особливостей соціалізації старшокласників є розвиток самосвідомості. Н. Максимова підкреслює, що саме в юнацькому віці формується цілісне уявлення людини про себе, свої можливості, здібності та перспективи. Старшокласники починають більш критично оцінювати власні якості, порівнювати себе з іншими людьми та шукати відповіді на питання про власну індивідуальність. Унаслідок цього значно зростає роль самоаналізу,

самопізнання та рефлексії, які виступають важливими механізмами соціалізації особистості [30, с. 55–57].

Важливе значення для соціалізації учнів старшого шкільного віку має формування Я-концепції. О. Гуменюк зазначає, що Я-концепція являє собою відносно стійку систему уявлень людини про себе, яка визначає її ставлення до навколишнього світу та власної поведінки. У старшокласників поступово формується більш реалістичне бачення власної особистості, що сприяє розвитку впевненості в собі, відповідальності та самостійності. Водночас суперечливість самооцінки та підвищена чутливість до оцінок оточення можуть створювати певні труднощі у процесі соціальної адаптації [13, с. 42–49].

Особливістю соціалізації в юнацькому віці є прагнення до самостійності та незалежності. Н. Абдюкова наголошує, що старшокласники поступово звільняються від надмірної залежності від дорослих та прагнуть самостійно приймати рішення щодо навчання, майбутньої професії, особистих стосунків і життєвих перспектив. Таке прагнення є природним етапом розвитку особистості та сприяє формуванню відповідальності за власні вчинки, хоча інколи може супроводжуватися конфліктами з батьками або педагогами [1, с. 8–10].

Значну роль у процесі соціалізації старшокласників відіграє розвиток ціннісних орієнтацій. В. Коваленко зазначає, що саме в старшому шкільному віці відбувається активне формування моральних переконань, життєвих принципів та соціальних установок особистості. Молоді люди починають усвідомлювати значення таких цінностей, як відповідальність, справедливість, самореалізація, свобода вибору та громадянська активність. Ціннісні орієнтації стають своєрідним внутрішнім регулятором поведінки та визначають напрям подальшого особистісного розвитку [22, с. 11–13].

Особливу роль у соціалізації старшокласників відіграє процес професійного самовизначення. В. Лозова та Г. Троцько підкреслюють, що вибір майбутньої професії є одним із центральних завдань юнацького віку. У цей період старшокласники аналізують власні здібності, інтереси та можливості, співвідносячи їх із вимогами різних професій. Професійне самовизначення

значною мірою впливає на формування життєвих планів, мотивації до навчання та соціальної активності молоді [28, с. 215–220].

Важливим психологічним чинником соціалізації виступає розвиток міжособистісного спілкування. Г. Дзяконов зазначає, що спілкування в юнацькому віці стає більш змістовним, вибіркоким і глибоким. Старшокласники прагнуть не лише до розширення кола знайомств, а й до встановлення довірливих відносин, заснованих на взаєморозумінні та емоційній близькості. У процесі спілкування молоді люди навчаються співпраці, взаємній підтримці, вирішенню конфліктів та конструктивній взаємодії з іншими людьми [17, с. 104–109].

Важливою особливістю соціалізації старшокласників є підвищення ролі референтних груп. М. Гречко підкреслює, що саме в юнацькому віці значно зростає вплив груп однолітків на формування поведінки, цінностей та соціальних установок особистості. Молоді люди прагнуть бути прийнятими в колективі, отримати підтримку та визнання з боку ровесників. Належність до певної соціальної групи сприяє розвитку почуття ідентичності та соціальної компетентності [11, с. 117–121].

Сучасні умови розвитку суспільства суттєво змінюють процес соціалізації старшокласників. О. Немеш наголошує, що інформаційні технології та соціальні мережі стали важливим середовищем соціального розвитку молоді. Через цифрові платформи старшокласники отримують значну частину інформації, встановлюють нові соціальні контакти, формують власні інтереси та світоглядні орієнтири. Водночас надмірне занурення у віртуальний простір може негативно впливати на розвиток навичок безпосереднього спілкування та соціальної взаємодії [40, с. 170–174].

У сучасних українських реаліях на процес соціалізації старшокласників впливають також суспільні виклики, пов'язані з воєнним станом. Л. Нечипорук зазначає, що тривале перебування в умовах соціальної нестабільності, вимушені переміщення населення та зміни звичного способу життя сприяють зростанню рівня тривожності молоді та потребують додаткових ресурсів для успішної соціальної адаптації. Водночас такі умови можуть сприяти розвитку

відповідальності, громадянської свідомості та готовності до взаємодопомоги [41, с. 90–94].

Важливою психологічною характеристикою соціалізації старшокласників є розвиток соціальної зрілості. Л. Пілецька підкреслює, що соціальна зрілість проявляється у здатності особистості усвідомлювати наслідки власних вчинків, брати відповідальність за прийняті рішення та будувати конструктивні взаємини з іншими людьми [46, с. 40–44].

Важливою особливістю соціалізації старшокласників є поступовий перехід від зовнішнього контролю до внутрішнього самоконтролю. У старшому шкільному віці учні дедалі частіше самостійно оцінюють власну поведінку, аналізують наслідки своїх вчинків та намагаються діяти відповідно до особистих переконань і моральних принципів. Вони починають усвідомлювати власну відповідальність не лише за результати навчання, а й за характер взаємин з оточенням, власний авторитет у колективі та майбутнє життя. Саме здатність до самоконтролю створює передумови для формування зрілої та відповідальної особистості [29, с. 101–103].

Характерною рисою соціалізації старшокласників є активне формування життєвих планів і перспектив. У цей період молоді люди починають серйозно замислюватися над вибором професії, майбутнім місцем навчання, власними життєвими цілями та способами їх досягнення. Усвідомлення майбутнього стимулює розвиток цілеспрямованості, наполегливості та відповідальності за власні рішення. Водночас невизначеність життєвих перспектив або труднощі професійного вибору можуть викликати тривогу та внутрішні переживання, що також впливає на особливості соціалізації особистості [28, с. 218–221].

Важливе значення для соціального розвитку старшокласників має прагнення до самореалізації. Молоді люди намагаються проявити свої здібності в різних видах діяльності, отримати визнання з боку однолітків і дорослих, відчувати власну значущість та успішність. Самореалізація може відбуватися через навчальну діяльність, творчість, спорт, громадську активність або волонтерство. Наявність можливостей для прояву власних здібностей позитивно впливає на формування самооцінки, соціальної активності та впевненості у власних силах [46, с. 42–44].

Сучасний етап розвитку суспільства висуває до старшокласників нові вимоги, пов'язані з необхідністю швидко адаптуватися до змін, критично оцінювати інформацію та брати активну участь у суспільному житті. У зв'язку з цим важливого значення набуває формування громадянської свідомості, соціальної відповідальності та готовності до конструктивної взаємодії з різними соціальними групами. Участь у суспільно корисній діяльності, учнівському самоврядуванні та соціальних проєктах сприяє накопиченню соціального досвіду й підготовці молодшої людини до виконання майбутніх суспільних ролей [63, с. 98–100].

Отже, соціалізація учнів старшого шкільного віку характеризується низкою специфічних психологічних особливостей, серед яких провідне місце посідають розвиток самосвідомості, формування Я-концепції, становлення ціннісних орієнтацій, професійне самовизначення, розвиток міжособистісного спілкування та соціальної зрілості. У цей період особистість активно шукає власне місце в суспільстві, формує життєві цілі та набуває досвіду соціальної взаємодії. Успішність соціалізації старшокласників залежить від гармонійної взаємодії внутрішніх психологічних чинників і зовнішніх соціальних умов, що забезпечують їхній повноцінний особистісний розвиток.

1.3. Вплив сім'ї, однолітків та соціального середовища на соціалізацію старшокласників

Соціалізація особистості не відбувається ізольовано від суспільства. Упродовж усього життя людина взаємодіє з різними соціальними інститутами та групами, які здійснюють безпосередній або опосередкований вплив на її розвиток. Особливо помітним такий вплив стає у старшому шкільному віці, коли молода людина активно розширює коло соціальних контактів, набуває нового досвіду спілкування та формує власну систему життєвих цінностей. Серед численних

чинників соціалізації особливе місце посідають сім'я, група однолітків та соціальне середовище.

Сім'я є першим і найважливішим соціальним інститутом, через який дитина входить у світ суспільних відносин. М. Пірен та В. Чурай зазначають, що саме в сімейному середовищі закладаються основи світогляду, моральних переконань, емоційної культури та моделей поведінки, які в подальшому визначають характер взаємодії особистості з іншими людьми. Від якості сімейних стосунків значною мірою залежить рівень психологічного благополуччя дитини та успішність її соціалізації [47, с. 248–250].

У старшому шкільному віці роль сім'ї не зменшується, хоча форми впливу поступово змінюються. Т. Комар, А. Руденок та Ю. Томашун підкреслюють, що старшокласники вже не потребують постійного контролю з боку дорослих, проте особливо цінують підтримку, довіру та повагу до власної думки. Атмосфера взаєморозуміння в сім'ї сприяє формуванню впевненості у власних силах, позитивної самооцінки та готовності до самостійного прийняття рішень [23, с. 128–130].

Особливого значення набуває стиль сімейного виховання. Т. Пантюк, О. Кекош, В. Гриняк та Т. Чубінський зазначають, що демократичний стиль виховання сприяє розвитку відповідальності, самостійності та соціальної активності підлітків, тоді як авторитарний стиль часто призводить до формування невпевненості, залежності від думки інших або протестної поведінки. Надмірна опіка також може негативно впливати на процес соціалізації, обмежуючи можливості особистості для самостійного набуття соціального досвіду [44, с. 18–20].

Важливим чинником соціалізації старшокласників є група однолітків. М. Гречко підкреслює, що саме серед ровесників підліток отримує можливість перевірити себе в різних соціальних ролях, навчитися співпраці, відстоювати власну позицію та формувати навички міжособистісної взаємодії. Спілкування з однолітками створює умови для розвитку соціальної компетентності та формування почуття належності до певної соціальної групи [11, с. 105–110].

У старшому шкільному віці думка ровесників часто стає не менш значущою, ніж оцінка дорослих. Г. Дьяконов зазначає, що потреба у визнанні та прийнятті з боку однолітків є однією з провідних соціальних потреб юнацтва. Через спілкування з ровесниками формується здатність до співпереживання, взаєморозуміння та колективної діяльності [17, с. 118–122].

Разом із позитивним впливом група однолітків може виступати джерелом негативних соціальних впливів. В. Пундєв та Г. Басько наголошують, що прагнення відповідати груповим нормам іноді спонукає молодь до ризикованої поведінки, нехтування моральними цінностями або наслідування негативних зразків. Важливим завданням соціального виховання є формування критичного мислення та здатності самостійно оцінювати соціальні ситуації [49, с. 158–160].

На процес соціалізації старшокласників значно впливає ширше соціальне середовище. Л. Орбан-Лембрик зазначає, що соціальне середовище охоплює всі умови життя особистості: культурні традиції, соціально-економічні фактори, засоби масової інформації, освітні установи, громадські організації та інші суспільні інститути. Усі вони формують певну систему соціальних очікувань і вимог, до яких людина поступово адаптується [43, с. 101–105].

Суттєвого значення в сучасних умовах набуває вплив інформаційного простору. О. Немеш підкреслює, що сучасні підлітки значну частину часу проводять у цифровому середовищі, де отримують інформацію про суспільство, взаємини між людьми та моделі поведінки. Соціальні мережі, відеоплатформи та онлайн-спільноти стали важливими агентами соціалізації, які здатні як позитивно, так і негативно впливати на розвиток особистості [40, с. 168–172].

Окремої уваги заслуговує вплив суспільних викликів на процес соціалізації сучасної молоді. М. Цибра зазначає, що соціально-політичні зміни, воєнний стан та економічна нестабільність впливають на систему цінностей молодого покоління, сприяючи розвитку громадянської відповідальності, патріотизму та готовності до взаємодопомоги. Водночас такі умови можуть створювати додаткові психологічні труднощі, пов'язані з тривожністю та невизначеністю майбутнього [63, с. 96–100].

У таблиці 1.1. узагальнено ролі основних чинників соціалізації старшокласників.

Таблиця 1.1

Вплив основних чинників на соціалізацію старшокласників

Чинник	Основний вплив	Результат соціалізації
Сім'я	Формування цінностей, моральних норм, емоційної сфери	Самооцінка, відповідальність, довіра до людей
Однолітки	Розвиток навичок спілкування та співпраці	Соціальна компетентність, комунікативність
Заклад освіти	Організація навчальної та виховної діяльності	Соціальна адаптація, громадянська свідомість
Засоби масової інформації	Передача соціального досвіду та моделей поведінки	Формування світогляду та соціальних установок
Соціальні мережі	Розширення комунікації та інформаційного простору	Цифрова соціалізація, розвиток інформаційної культури
Громадське середовище	Засвоєння соціальних ролей та норм	Соціальна активність та громадянська позиція

Залежно від характеру впливу різні соціальні інститути можуть як сприяти, так і ускладнювати процес соціалізації. (Таблиця 1.2.)

Таблиця 1.2

Позитивні та негативні аспекти впливу соціального середовища

Соціальний інститут	Позитивний вплив	Можливий негативний вплив
Сім'я	Підтримка, захищеність, розвиток особистості	Конфлікти, гіперопіка, авторитарність
Однолітки	Дружба, співробітництво, взаємодопомога	Конформізм, груповий тиск
Соціальні мережі	Доступ до інформації, нові контакти	Інтернет-залежність, кібербулінг
Засоби масової інформації	Розширення світогляду	Маніпулятивний вплив інформації
Громадське середовище	Розвиток активної життєвої позиції	Соціальні ризики та негативні соціальні приклади

Отже, соціалізація старшокласників відбувається під впливом багатьох взаємопов'язаних чинників. Провідну роль у цьому процесі відіграє сім'я, яка закладає фундамент особистісного розвитку та моральних цінностей. Важливим агентом соціалізації виступає група однолітків, що забезпечує розвиток комунікативних навичок та соціального досвіду. Не менш значущим є соціальне середовище, яке формує світогляд, соціальні установки та громадянську позицію молодшої людини. Гармонійна взаємодія цих чинників створює сприятливі умови для формування соціально зрілої, відповідальної та активної особистості.

1.4. Роль закладу освіти у процесі соціалізації старшокласників

Заклад освіти є одним із найважливіших соціальних інститутів, що забезпечує не лише передачу знань, а й формування особистості учня. У сучасному суспільстві школа виступає особливим соціальним простором, у якому старшокласники набувають досвіду міжособистісної взаємодії, навчаються співпрацювати, приймати відповідальні рішення та виконувати різноманітні

соціальні ролі. У старшому шкільному віці значення освітнього середовища особливо посилюється. У цей період учні активно формують власну життєву позицію, визначають професійні наміри та набувають навичок, необхідних для подальшого дорослого життя. Від якості освітнього середовища, особливостей педагогічної взаємодії та організації виховного процесу значною мірою залежить успішність соціалізації старшокласників.

Заклад освіти виконує важливу соціалізуючу функцію, оскільки саме тут учень проводить значну частину свого часу та взаємодіє з великою кількістю людей. Т. Полякова зазначає, що школа виступає середовищем цілеспрямованого соціального розвитку особистості, де відбувається засвоєння суспільних норм, моральних цінностей та правил співжиття. У процесі навчання та виховання учні набувають досвіду колективної діяльності, соціальної відповідальності та громадянської активності [48, с. 45–51].

Важливою складовою соціалізації є формування соціальної компетентності особистості. О. Качан підкреслює, що соціальна компетентність включає здатність людини ефективно взаємодіяти з іншими людьми, розуміти соціальні ситуації, конструктивно вирішувати конфлікти та відповідально ставитися до власних обов'язків. Освітнє середовище створює умови для розвитку цих якостей через навчальну діяльність, участь у громадських заходах та міжособистісне спілкування [20, с. 37–40].

Особливе місце у процесі соціалізації старшокласників займає педагогічна взаємодія. В. Лозова та Г. Троцько зазначають, що особистість учителя є важливим чинником формування соціального досвіду учнів. Педагог не лише передає знання, а й виступає носієм соціальних норм, моральних цінностей та моделей поведінки. Через спілкування з учителями старшокласники засвоюють принципи відповідальності, поваги до інших людей, толерантності та культури спілкування [28, с. 152–156].

У сучасній школі процес соціалізації реалізується не лише під час уроків, а й через позакласну діяльність. Л. Сидоренко наголошує, що участь учнів у гуртках, творчих об'єднаннях, спортивних секціях, волонтерських проєктах та учнівському

самоврядуванні сприяє розвитку лідерських якостей, комунікативних умінь та навичок командної роботи. В таких видах діяльності старшокласники отримують можливість проявити ініціативу та відчувати власну соціальну значущість [57, с. 68–73].

Значний вплив на соціалізацію учнів має психологічний клімат закладу освіти. Г. Дьяконов підкреслює, що доброзичлива атмосфера взаємоповаги та підтримки сприяє формуванню позитивної самооцінки, почуття безпеки та впевненості у власних можливостях. Натомість конфліктне освітнє середовище може стати причиною соціальної ізоляції, підвищеної тривожності та труднощів у міжособистісному спілкуванні [17, с. 138–142].

Важливою функцією закладу освіти є підготовка молоді до самостійного життя. С. Гончаренко зазначає, що школа покликана не лише забезпечити засвоєння навчального матеріалу, а й сформувати здатність учнів орієнтуватися в суспільних процесах, критично мислити, приймати самостійні рішення та відповідати за їх наслідки [9, с. 55–59].

Особливого значення в старшій школі набуває професійна орієнтація. О. Качан зазначає, що одним із результатів успішної соціалізації є готовність особистості до професійного самовизначення. Заклад освіти створює умови для ознайомлення учнів із різними професіями, розвитку інтересів та здібностей, а також формування відповідального ставлення до вибору майбутнього професійного шляху [21, с. 90–92].

У сучасних умовах освітнє середовище активно взаємодіє з цифровим простором. Л. Ткаченко підкреслює, що використання інформаційних технологій відкриває нові можливості для розвитку особистості, розширення соціальних контактів та формування інформаційної культури. Разом із тим школа повинна навчати учнів безпечної поведінки в інформаційному середовищі та критичного ставлення до отриманої інформації [60, с. 66–70].

Суттєвим чинником соціалізації є співпраця закладу освіти та сім'ї. Т. Комар, А. Руденок та Ю. Томашун зазначають, що ефективна взаємодія педагогів і батьків створює єдиний виховний простір, який забезпечує узгодженість вимог до дитини

та сприяє гармонійному розвитку особистості. Партнерські відносини між школою та родиною значно підвищують результативність соціалізації старшокласників [23, с. 128–131].

Узагальнимо основні напрями впливу закладу освіти на соціалізацію старшокласників. (Таблиця 1.3.)

Таблиця 1.3

Основні напрями соціалізуючого впливу закладу освіти

Напрямок діяльності	Зміст впливу	Результат
Навчальна діяльність	Засвоєння знань, розвиток мислення	Інтелектуальний розвиток
Виховна робота	Формування моральних цінностей	Соціальна зрілість
Учнівське самоврядування	Розвиток відповідальності та ініціативності	Лідерські якості
Гурткова діяльність	Розвиток здібностей та інтересів	Самореалізація особистості
Волонтерська діяльність	Формування громадянської свідомості	Соціальна активність
Профорієнтаційна робота	Підготовка до вибору професії	Професійне самовизначення

Важливість закладу освіти як соціального інституту можна розглянути через його основні функції. (Таблиця 1.4.)

Таблиця 1.4

Функції закладу освіти у процесі соціалізації старшокласників

Функція	Характеристика
Освітня	Передача знань та формування компетентностей
Виховна	Формування моральних якостей та цінностей
Соціальна	Підготовка до життя в суспільстві
Комунікативна	Розвиток навичок спілкування
Адаптаційна	Допомога в пристосуванні до соціальних умов
Профорієнтаційна	Сприяння професійному самовизначенню
Культурна	Ознайомлення з культурними цінностями суспільства
Громадянська	Формування активної громадянської позиції

Отже, заклад освіти виступає одним із провідних агентів соціалізації старшокласників. В шкільному середовищі учні засвоюють соціальні норми, набувають досвіду міжособистісної взаємодії, формують систему цінностей та готуються до самостійного дорослого життя. Ефективність соціалізації значною мірою залежить від якості освітнього середовища, професійної діяльності педагогів, організації виховної роботи та співпраці школи із сім'єю.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ

2.1. Методика та організація емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження психологічних особливостей соціалізації старшокласників було організоване з метою виявлення рівня соціально-психологічної адаптації учнів, особливостей їхніх міжособистісних відносин, самооцінки та становища в колективі однолітків. Проведення дослідження дало можливість не лише отримати інформацію про окремі характеристики особистості старшокласників, але й встановити взаємозв'язки між різними складовими процесу соціалізації.

Експериментальною базою дослідження виступив Радехівський опорний заклад загальної середньої освіти Львівської області Шептицького району. Вибір саме цього закладу освіти зумовлений можливістю охопити достатню кількість учнів старшого шкільного віку та отримати репрезентативні результати щодо особливостей їхньої соціалізації в умовах сучасного освітнього середовища.

У дослідженні взяли участь 55 учнів 11-А та 11-Б класів віком від 16 до 17 років. Усі респонденти навчаються в однакових соціально-педагогічних умовах, що дало змогу мінімізувати вплив сторонніх факторів на результати дослідження. Вибірка включала як юнаків, так і дівчат, які добровільно погодилися взяти участь у дослідженні.

Дослідження проводилося протягом трьох послідовних етапів.

Етап 1. На першому етапі здійснювався теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми соціалізації старшокласників. Було проаналізовано наукові праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, визначено об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, а також підібрано комплекс

психодіагностичних методик, які найбільш повно дозволяють дослідити психологічні особливості соціалізації учнів старшого шкільного віку.

Етап 2. Другий етап передбачав безпосереднє проведення емпіричного дослідження. На цьому етапі було організовано психодіагностичне обстеження учнів за допомогою комплексу методик, спрямованих на вивчення різних аспектів соціалізації. Отримані результати фіксувалися в індивідуальних протоколах та зведених таблицях.

Етап 3. Третій етап був присвячений статистичній обробці та інтерпретації результатів дослідження. На цьому етапі здійснювався кількісний та якісний аналіз отриманих даних, визначалися відсоткові співвідношення показників, а також обчислювалися кореляційні зв'язки між досліджуваними характеристиками.

Для реалізації поставлених завдань було використано комплекс взаємодоповнюючих психодіагностичних методик.

Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда (Додаток А). Дана методика дозволяє оцінити рівень адаптованості особистості до соціального середовища та визначити особливості соціально-психологічного функціонування старшокласників. За допомогою методики досліджуються такі показники, як адаптованість, самоприйняття, прийняття інших, емоційний комфорт, інтернальність та прагнення до домінування. Саме ці характеристики безпосередньо пов'язані з успішністю соціалізації особистості.

Методика визначення рівня самооцінки особистості С. Будассі (Додаток Б). Застосування даної методики дало можливість оцінити рівень сформованості самооцінки старшокласників та визначити її адекватність. Самооцінка є важливим показником соціалізації, оскільки впливає на поведінку людини, її впевненість у собі, особливості спілкування та здатність до самореалізації.

Методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі (Додаток В). Використання цієї методики дозволило дослідити домінуючі типи міжособистісної поведінки старшокласників та виявити особливості їхньої взаємодії з оточенням. Методика дає змогу визначити такі типи взаємин, як домінуючий, незалежний, доброзичливий, співробітницький, залежний, підлеглий, агресивний та підозрілий.

Соціометрія Дж. Морено (Додаток Г). Методика була використана для визначення соціометричного статусу учнів у класному колективі. Вона дозволила встановити рівень популярності кожного учня, виявити лідерів, прийнятих членів групи, ізольованих учнів та осіб із низьким рівнем соціального прийняття.

Для статистичної обробки результатів використовувалися методи математичної статистики. Насамперед було проведено підрахунок абсолютних та відносних показників за кожною методикою. Це дозволило визначити кількість учнів із високим, середнім та низьким рівнями досліджуваних характеристик.

Крім того, для встановлення взаємозв'язків між показниками соціалізації було використано коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона. Кореляційний аналіз дозволив визначити силу та напрямок зв'язку між рівнем соціально-психологічної адаптації, самооцінкою, особливостями міжособистісних відносин та соціометричним статусом старшокласників. Використання кореляції Пірсона забезпечило можливість більш глибокого аналізу структури соціалізації особистості та дозволило виявити статистично значущі взаємозалежності між окремими психологічними показниками.

Отже, емпіричне дослідження було проведене на базі Радеківського опорного закладу загальної середньої освіти серед 55 учнів 11-х класів. Організація дослідження включала три взаємопов'язані етапи: теоретичний, діагностичний та аналітичний. Для збору емпіричних даних було використано комплекс психодіагностичних методик, які дозволили дослідити різні аспекти соціалізації старшокласників. Застосування методів математичної статистики, зокрема коефіцієнта кореляції Пірсона, забезпечило можливість встановлення взаємозв'язків між досліджуваними показниками та підвищило достовірність отриманих результатів.

2.2. Аналіз результатів дослідження рівня соціалізації старшокласників

Важливим етапом емпіричного дослідження стало вивчення рівня соціалізації старшокласників. Для цього було проаналізовано результати методики діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда, а також результати соціометричного дослідження Дж. Морено. Саме ці методики дозволяють оцінити ступінь включення особистості в систему соціальних відносин, рівень її адаптованості до соціального середовища та особливості функціонування в учнівському колективі.

Отримані результати дають можливість визначити загальний стан соціалізації старшокласників та виявити найбільш виражені тенденції їхнього соціального розвитку.

Таблиця 2.1

Результати методики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда

Показник	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Адаптованість	18%	28%	9%
Самоприйняття	20%	26%	9%
Прийняття інших	16%	31%	8%
Емоційний комфорт	15%	29%	11%
Інтернальність	19%	27%	9%
Домінування	12%	33%	10%

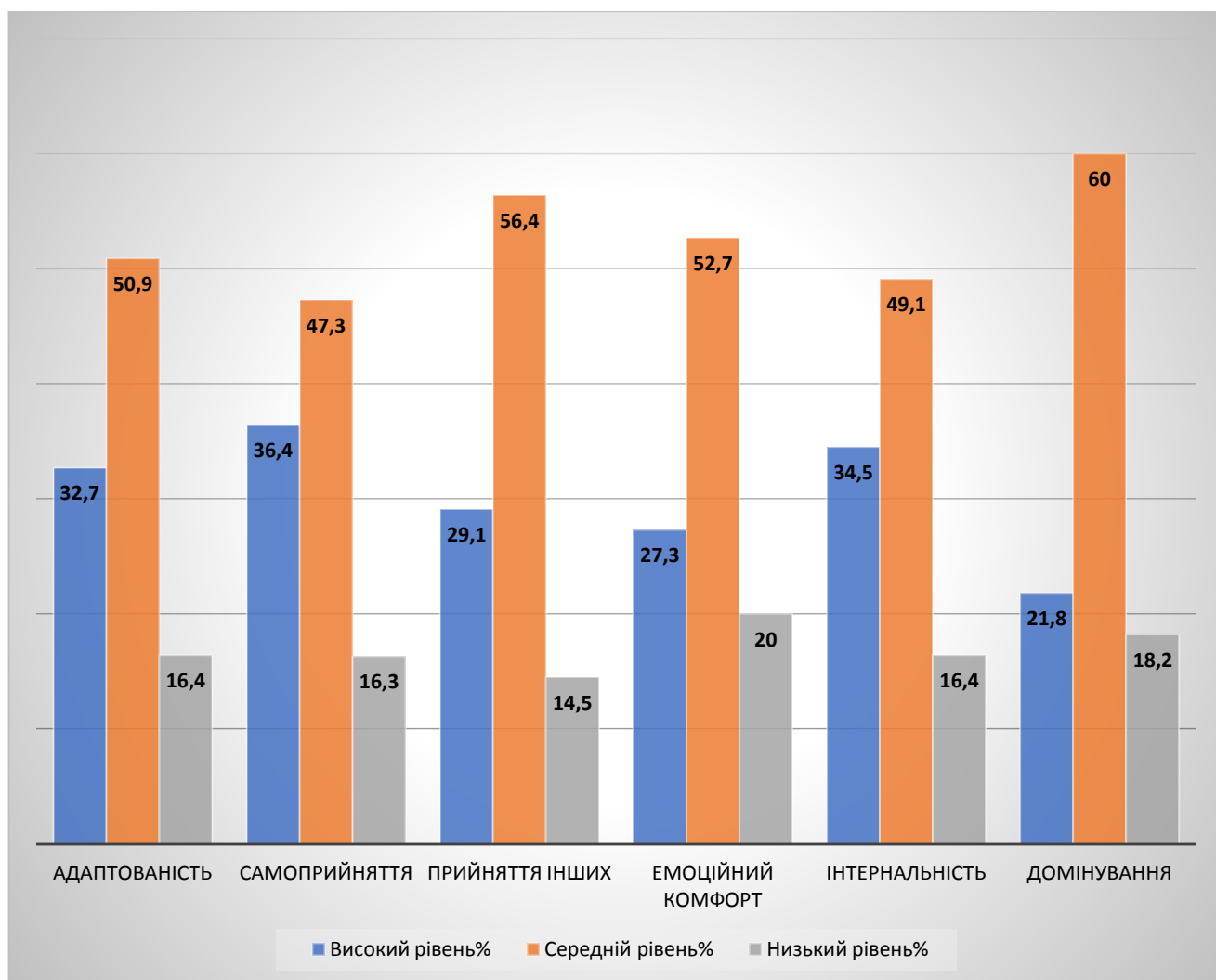

Рис.2.1. Результати методики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда

Отримані результати дають можливість більш детально оцінити окремі складові соціалізації старшокласників. Насамперед привертає увагу показник адаптованості. Майже третина досліджуваних продемонструвала високий рівень адаптованості, що свідчить про їхню здатність швидко пристосовуватися до нових соціальних умов, успішно взаємодіяти з однолітками та педагогами, а також ефективно долати труднощі, які виникають у процесі навчання та спілкування. Водночас половина учнів має середній рівень адаптованості. Це означає, що загалом вони успішно функціонують у шкільному середовищі, однак у складних або нестандартних ситуаціях можуть потребувати підтримки та додаткового часу для пристосування.

Особливий інтерес становлять результати за шкалою самоприйняття. Високі показники були характерні для значної частини старшокласників, що свідчить про сформоване позитивне ставлення до себе та власних можливостей. Такі учні легше приймають свої сильні та слабкі сторони, менш болісно реагують на невдачі та більш впевнено будують взаємини з оточенням. Разом із тим наявність учнів із низьким рівнем самоприйняття може свідчити про певну невпевненість у собі та схильність до самокритики.

Достатньо позитивними виявилися результати за показником прийняття інших. Більшість старшокласників демонструють готовність до взаємодії з людьми, толерантне ставлення до думок та поглядів інших, а також здатність підтримувати доброзичливі стосунки в колективі. Це є важливою передумовою успішної соціалізації, оскільки саме через взаємодію з іншими людьми відбувається засвоєння соціального досвіду.

Окремої уваги заслуговують результати за шкалою емоційного комфорту. Частина учнів продемонструвала низькі показники, що може свідчити про наявність внутрішньої напруги, тривожності або труднощів емоційного характеру. Такі старшокласники можуть відчувати дискомфорт під час нових знайомств, публічних виступів або ситуацій оцінювання. У сучасних умовах навчання та суспільних змін це є цілком закономірним явищем, проте потребує уваги з боку педагогів і психолога. Високі результати за шкалою інтернальності свідчать про те, що значна частина учнів схильна брати відповідальність за власні рішення та вчинки. Такі старшокласники усвідомлюють власний вплив на події свого життя, що позитивно позначається на їхній соціальній активності та особистісному розвитку.

Найнижчі показники високого рівня були отримані за шкалою домінування. Це дозволяє зробити висновок, що більшість досліджуваних не прагнуть безумовного лідерства чи контролю над іншими людьми. Натомість вони частіше обирають партнерську модель взаємодії, засновану на співпраці та взаємоповазі.

Таким чином, результати методики свідчать про те, що соціально-психологічна адаптація більшості старшокласників перебуває на достатньо

високому рівні. Водночас окремі труднощі, пов'язані з емоційним комфортом та самоприйняттям частини учнів, вказують на необхідність подальшої психолого-педагогічної підтримки.

Таблиця 2.2

Результати соціометричного дослідження Дж. Морено

Соціометричний статус	Вибірка досліджуваних
Лідери	8%
Популярні	15%
Прийняті	22%
Ізольовані	7%
Відторгнуті	3%
Разом	55%

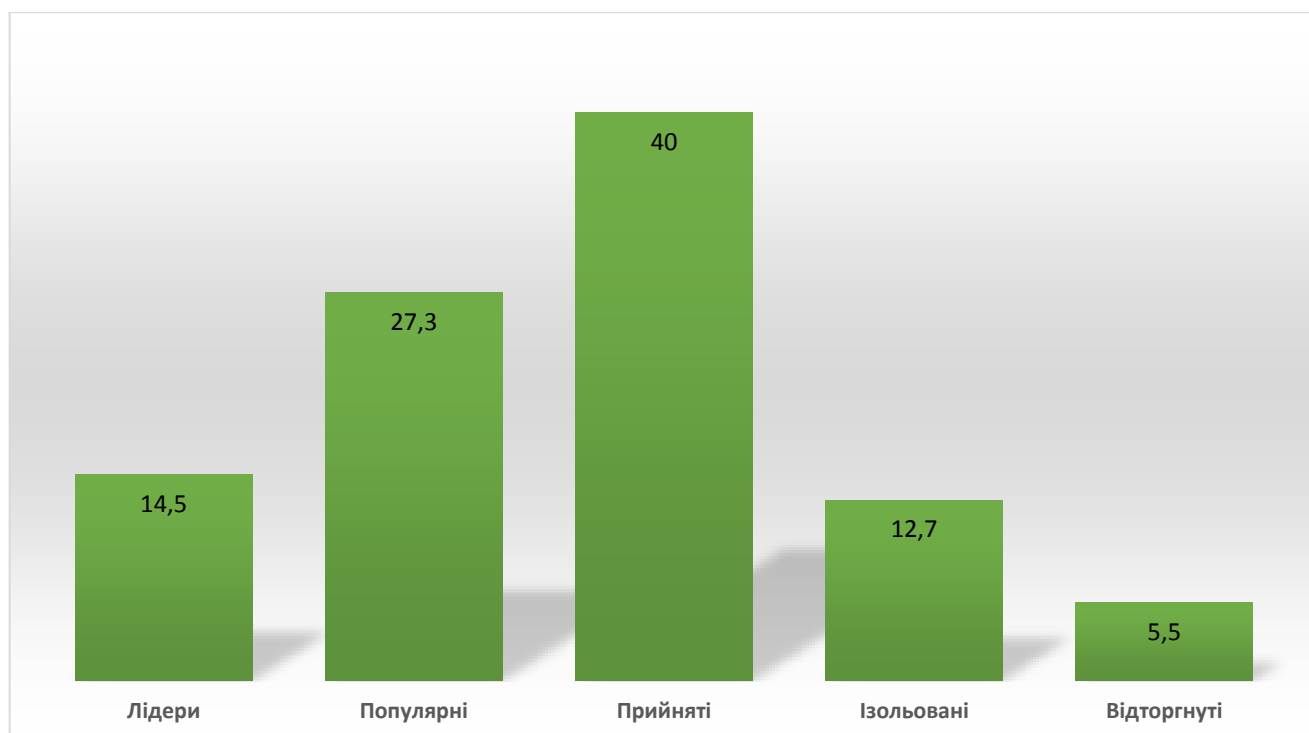

Рис.2.2. Результати соціометричного дослідження Дж. Морено

Результати соціометричного дослідження дозволяють глибше зрозуміти особливості міжособистісних відносин у класному колективі. Найчисельнішою групою виявилися учні зі статусом «прийняті». Це свідчить про те, що більшість старшокласників мають стабільні соціальні контакти та почуваються достатньо комфортно серед однокласників. Вони не є формальними чи неформальними лідерами, проте успішно інтегровані в життя колективу.

Наявність групи популярних учнів свідчить про сформованість активного соціального ядра класу. Такі школярі легко встановлюють контакти, користуються симпатією однолітків та часто виступають посередниками в комунікації між різними групами учнів.

Лідери становлять відносно невелику частину вибірки, що є закономірним для будь-якого колективу. Саме ці учні найчастіше виступають організаторами спільної діяльності, користуються авторитетом та здатні впливати на думку однокласників. Важливо, що їхня кількість є достатньою для підтримання активного соціального життя класу.

Особливої уваги потребують ізольовані та відторгнуті учні. Незважаючи на те, що їхня кількість є відносно невеликою, саме ця категорія школярів найбільше ризикує зіткнутися з труднощами соціалізації. Причинами такого становища можуть бути сором'язливість, невпевненість у собі, недостатньо сформовані комунікативні навички або попередній негативний досвід спілкування.

Загалом результати соціометрії свідчать про сприятливий психологічний клімат у досліджуваних класах та достатньо високий рівень згуртованості учнівського колективу.

Таблиця 2.3

Загальний рівень соціалізації старшокласників

Рівень соціалізації	Вибірка досліджуваних
Високий	31%
Середній	53%
Низький	16%

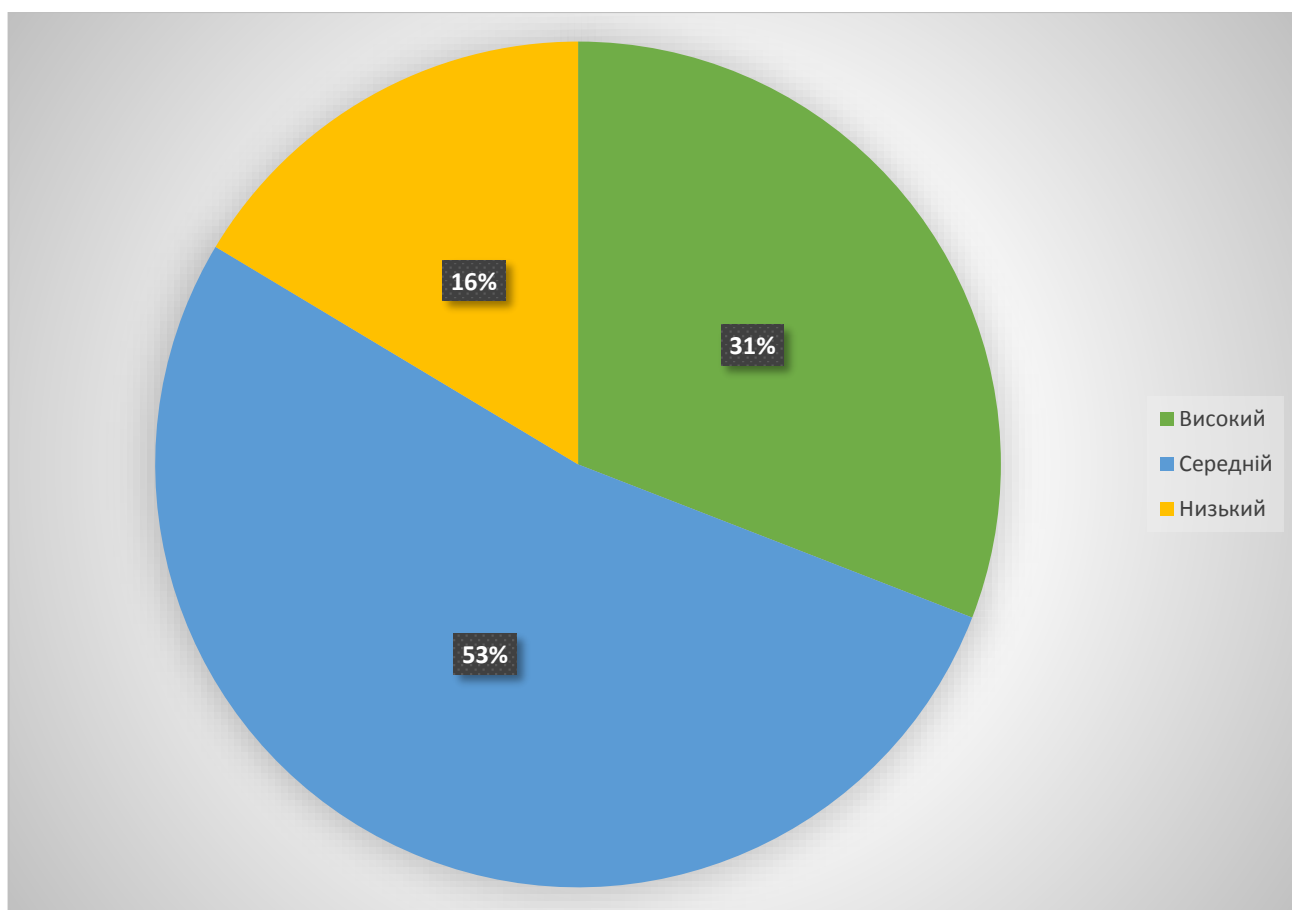

Рис.2.3. Загальний рівень соціалізації старшокласників

Аналіз узагальнених результатів дозволяє зробити висновок, що процес соціалізації більшості старшокласників відбувається на достатньо сприятливому рівні. Отримані показники свідчать про те, що переважна частина учнів успішно засвоює соціальні норми та правила поведінки, вміє будувати конструктивні відносини з однолітками та педагогами, а також поступово формує власну систему життєвих цінностей і соціальних орієнтирів.

Найчисельнішу групу склали учні із середнім рівнем соціалізації. Саме ця категорія становить понад половину всієї вибірки. Такі результати свідчать про те, що більшість старшокласників загалом успішно адаптовані до умов шкільного середовища та беруть активну участь у житті колективу. Вони мають достатньо сформовані навички спілкування, здатні підтримувати дружні стосунки з однолітками та дотримуватися загальноприйнятих соціальних норм. Разом із тим для багатьох із них характерна певна нестійкість окремих соціальних якостей. У

різних життєвих ситуаціях вони можуть демонструвати невпевненість, залежність від думки оточення або труднощі під час прийняття самостійних рішень. Це цілком закономірно для старшого шкільного віку, оскільки саме в цей період триває активне становлення особистості, формування світогляду та життєвої позиції.

Важливо звернути увагу на групу учнів із високим рівнем соціалізації. Майже третина досліджуваних продемонструвала високі показники за сукупністю використаних методик. Такі старшокласники не лише добре адаптуються до вимог соціального середовища, а й активно впливають на нього. Вони впевнено почуваються в колективі, легко встановлюють нові контакти, здатні ефективно взаємодіяти з різними людьми та користуються авторитетом серед однолітків. Для них характерна соціальна активність, відповідальність за власні вчинки та достатньо високий рівень самостійності. Під час навчальної діяльності такі учні часто виступають організаторами групових проєктів, ініціаторами шкільних заходів або неформальними лідерами класного колективу. Вони демонструють готовність брати участь у громадському житті школи та здатні успішно вирішувати різноманітні соціальні завдання.

Окремого аналізу потребує група старшокласників із низьким рівнем соціалізації. Хоча їхня кількість не є домінуючою, саме ці учні становлять категорію підвищеної психологічної уваги. Для них можуть бути характерними труднощі адаптації до соціального середовища, недостатньо сформовані навички міжособистісного спілкування, невпевненість у собі або обмежене коло соціальних контактів. Частина таких учнів може відчувати дискомфорт під час взаємодії з колективом, уникати активної участі в спільній діяльності або мати труднощі у встановленні довірливих відносин з однолітками. У деяких випадках причиною таких результатів можуть бути особливості сімейного виховання, попередній негативний досвід спілкування, підвищена тривожність або недостатній рівень розвитку комунікативних умінь.

Аналіз отриманих даних також показує, що соціалізація старшокласників має нерівномірний характер. Навіть серед учнів із середнім рівнем соціалізації спостерігаються суттєві відмінності за окремими показниками. Одні школярі

демонструють високий рівень адаптованості, але недостатньо впевнені у собі, інші мають позитивну самооцінку, проте відчують труднощі у встановленні соціальних контактів. Це підтверджує складність і багатогранність самого процесу соціалізації, який формується під впливом великої кількості зовнішніх і внутрішніх чинників.

Особливо важливим є те, що загальна картина результатів свідчить про переважання позитивних тенденцій у розвитку особистості старшокласників. Більшість учнів демонструють готовність до співпраці, відповідальне ставлення до навчання та спілкування, прагнення до самореалізації та побудови конструктивних відносин з оточенням. Це дає підстави стверджувати, що досліджуваний учнівський колектив має достатній потенціал для подальшого особистісного та соціального розвитку.

Таким чином, узагальнення результатів дослідження дозволяє зробити висновок про переважно сприятливий рівень соціалізації старшокласників. Водночас наявність учнів із низькими показниками соціального розвитку вказує на необхідність цілеспрямованої психолого-педагогічної роботи, спрямованої на розвиток комунікативних навичок, підвищення самооцінки, розширення соціального досвіду та створення умов для більш успішної інтеграції кожного учня в систему міжособистісних відносин.

Результати дослідження показали, що більшість старшокласників характеризуються середнім рівнем соціально-психологічної адаптації та соціалізації. Учні переважно позитивно ставляться до себе й оточення, демонструють достатній рівень соціальної активності та успішно функціонують у шкільному колективі. Разом із тим виявлено групу старшокласників із труднощами соціальної адаптації та низьким соціометричним статусом, які потребують додаткової психологічної підтримки. Отримані результати стали підґрунтям для подальшого дослідження міжособистісних відносин, самооцінки та взаємозв'язків між основними показниками соціалізації.

2.3. Дослідження особливостей міжособистісних відносин та самооцінки старшокласників

Важливими складовими процесу соціалізації особистості є самооцінка та особливості міжособистісних відносин. Самооцінка визначає ставлення людини до себе, рівень упевненості у власних можливостях та особливості поведінки в різних соціальних ситуаціях. Водночас міжособистісні відносини характеризують спосіб взаємодії особистості з оточенням та її місце в системі соціальних зв'язків.

Для дослідження зазначених характеристик було використано методику визначення рівня самооцінки особистості С. Будассі та методику діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі. Крім того, для виявлення взаємозв'язків між основними показниками соціалізації було проведено кореляційний аналіз за коефіцієнтом Пірсона.

Таблиця 2.4

Результати методики С. Будассі

Рівень самооцінки	Вибірка досліджуваних
Високий (завищений)	20%
Адекватний	62%
Низький (занижений)	18%

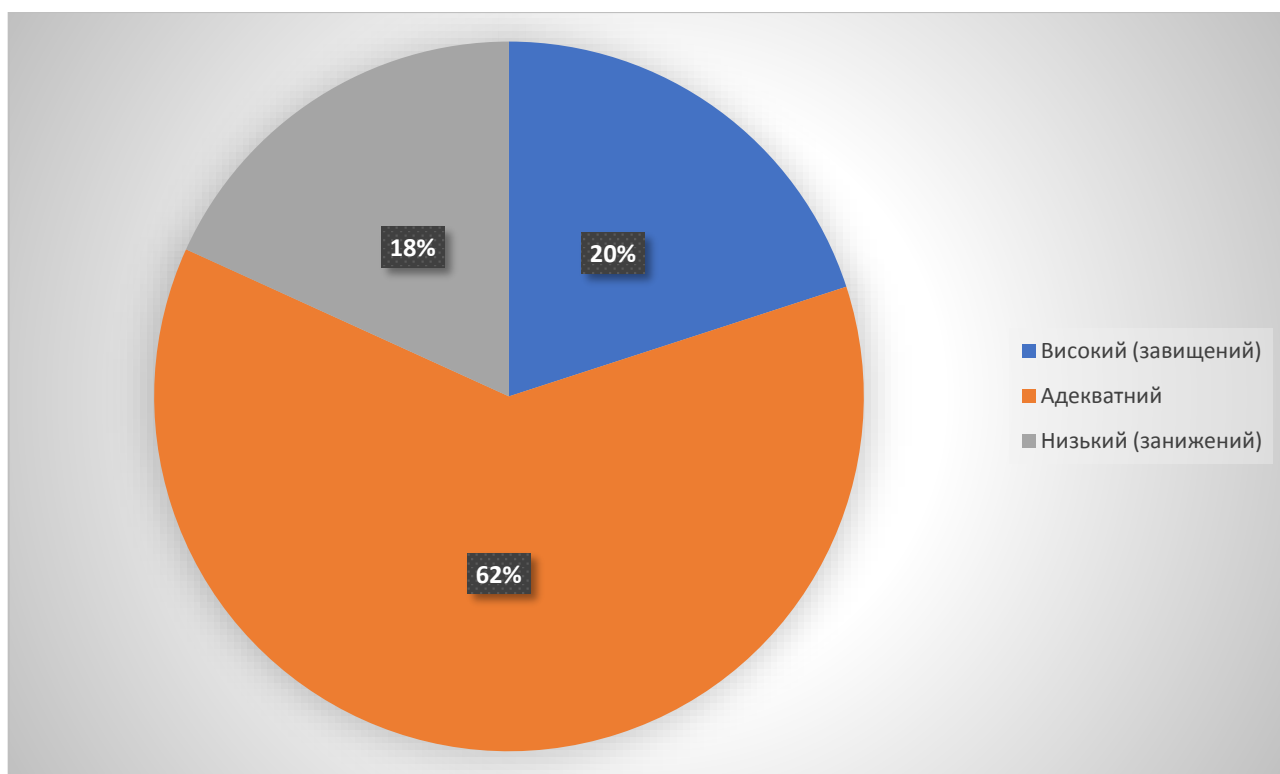

Рис.2.4. Результати методики С. Будассі

Обробка результатів методики С. Будассі здійснювалася за допомогою програми Microsoft Excel. Для кожного учня визначався коефіцієнт рангової кореляції між показниками «Я-реальне» та «Я-ідеальне». Спочатку досліджувані ранжували особистісні якості відповідно до того, наскільки вони властиві ідеальній людині, а потім визначали місце цих самих якостей у власній структурі особистості. Після цього для кожної якості обчислювалася різниця між рангами, отримані значення підносилися до квадрату та підсумовувалися.

У середовищі Excel для розрахунку коефіцієнта використовувалася формула Спірмена: $r = 1 - (6\sum d^2 / n(n^2 - 1))$, де d – різниця між рангами окремої якості, а n – кількість оцінюваних якостей.

Отриманий коефіцієнт відображав ступінь відповідності між уявленнями учня про себе та його уявленнями про ідеальну особистість. Чим ближчим було значення коефіцієнта до 1, тим вищою була узгодженість між «Я-реальним» та «Я-ідеальним». На основі отриманих значень визначався рівень самооцінки старшокласників: коефіцієнти понад 0,80 інтерпретувалися як завищена

самооцінка, показники в межах від 0,40 до 0,80 свідчили про адекватну самооцінку, а значення нижче 0,40 характеризували занижену самооцінку.

Аналіз індивідуальних результатів показав, що більшість учнів мали незначні розбіжності між образом реального та ідеального «Я». Це свідчить про достатній рівень самопізнання та реалістичне ставлення до власних можливостей. Водночас у частини старшокласників спостерігалися суттєві відмінності між бажаними та реальними особистісними характеристиками, що відобразилося у заниженій або завищеній самооцінці та потребує врахування під час психолого-педагогічного супроводу.

Дослідження самооцінки показало, що більшість старшокласників мають адекватну самооцінку. Це є позитивним показником, оскільки саме адекватне ставлення до себе створює основу для гармонійного особистісного розвитку та успішної соціалізації. Такі учні здатні реалістично оцінювати власні можливості, приймати як успіхи, так і невдачі, не втрачаючи віри у власні сили.

Старшокласники із завищеною самооцінкою характеризуються високою впевненістю в собі та прагненням до досягнень. Проте в окремих випадках вони можуть демонструвати надмірну самовпевненість або недооцінювати труднощі, які виникають у процесі взаємодії з іншими людьми.

Учні із заниженою самооцінкою значно частіше стикаються з труднощами соціальної адаптації. Вони схильні сумніватися у власних можливостях, уникати відповідальних завдань та гостро реагувати на критику. Саме ця категорія школярів найбільше потребує психологічної підтримки та створення ситуацій успіху.

Отримані результати свідчать про те, що в більшості досліджуваних сформоване достатньо позитивне ставлення до себе, що виступає важливою умовою ефективної соціалізації.

Таблиця 2.5

Результати методики діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі

Тип міжособистісних відносин	Вибірка досліджуваних
Домінуючий	13%

Незалежний	11%
Доброзичливий	22%
Співробітницький	27%
Залежний	9%
Підлеглий	7%
Агресивний	5%
Підозрілий	6%

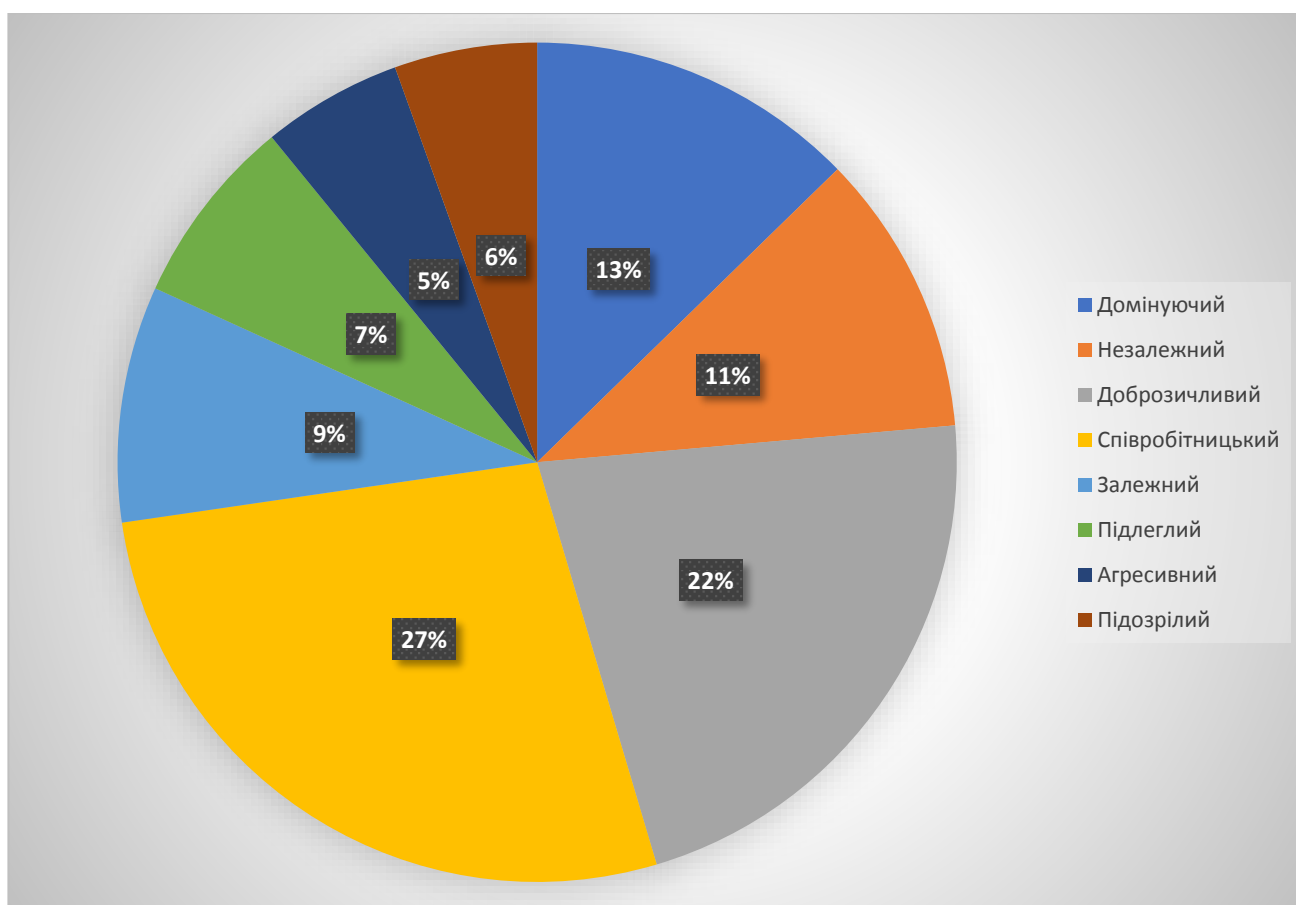

Рис.2.5. Результати методики діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі

Отримані результати показали, що найбільш поширеним типом міжособистісних відносин серед старшокласників є співробітницький (27,3%). Учні цієї групи характеризуються готовністю до взаємодопомоги, умінням працювати в команді та прагненням підтримувати позитивні стосунки з оточенням.

Більш детальний аналіз результатів методики Т. Лірі дозволяє глибше зрозуміти особливості міжособистісної взаємодії старшокласників та визначити ті моделі поведінки, які переважають у досліджуваному колективі. Отримані дані свідчать, що більшість учнів демонструють конструктивні способи побудови відносин з оточенням, що є важливою передумовою успішної соціалізації.

Найбільшу групу склали старшокласники зі співробітницьким типом міжособистісних відносин. Такі учні характеризуються прагненням до взаєморозуміння, готовністю враховувати інтереси інших людей та вмінням працювати на спільний результат. Під час спілкування вони намагаються уникати конфронтації, частіше шукають компроміси та проявляють готовність до взаємодопомоги. Спостереження за поведінкою таких учнів під час навчальної діяльності свідчать, що вони охоче виконують групові завдання, підтримують однокласників у складних ситуаціях та сприяють створенню позитивної атмосфери в колективі. Саме тому їх можна вважати важливим стабілізуючим елементом соціальної структури класу.

Друге місце за поширеністю посів доброзичливий тип міжособистісних відносин. Старшокласники цієї групи вирізняються відкритістю до спілкування, емоційною чуйністю та щирим ставленням до інших людей. Вони легко встановлюють нові контакти, підтримують дружні стосунки та зазвичай користуються симпатією однолітків. Для таких учнів характерне прагнення уникати образ та конфліктів, вони часто виступають посередниками під час непорозумінь між однокласниками. Важливо, що саме доброзичливість створює сприятливі умови для формування згуртованого колективу та позитивного психологічного клімату.

Певна частина старшокласників продемонструвала домінуючий тип взаємин. Такі учні прагнуть займати активну позицію в колективі, проявляють ініціативу та нерідко беруть на себе роль організаторів різних заходів. Вони впевнені у власних силах, здатні приймати рішення та не бояться відповідальності. У більшості випадків такі якості позитивно впливають на функціонування групи. Разом із тим надмірно виражене прагнення до лідерства інколи може ставати причиною

суперечок або непорозумінь з однолітками, особливо якщо учень недостатньо враховує думку інших членів колективу.

Незалежний тип міжособистісних відносин був виявлений у частини досліджуваних. Такі старшокласники прагнуть самостійності та намагаються покладатися насамперед на власні сили. Вони не завжди потребують схвалення з боку оточення та здатні відстоювати власну позицію навіть тоді, коли вона відрізняється від думки більшості. З одного боку, це свідчить про сформованість особистісної автономії, що є важливою ознакою психологічної зрілості. З іншого боку, надмірна незалежність іноді може ускладнювати процес групової взаємодії, оскільки такі учні менш схильні до компромісів.

Меншу частину вибірки становили учні із залежним типом міжособистісних відносин. Для них характерна потреба в підтримці та схваленні з боку інших людей. Такі школярі часто орієнтуються на думку однокласників або вчителів, побоюються зробити помилку та нерідко сумніваються у правильності власних рішень. Під час групової роботи вони зазвичай обирають роль виконавця, а не організатора. Подібні особливості можуть певною мірою ускладнювати процес становлення самостійності та впевненості в собі.

Підлеглий тип взаємин було виявлено у невеликої кількості учнів. Для таких старшокласників характерні поступливість, невпевненість та прагнення уникати відповідальності за прийняття важливих рішень. Вони рідко виступають ініціаторами діяльності та частіше пристосовуються до позиції більшості. Наявність таких учнів є закономірною для будь-якого колективу, однак саме вони можуть потребувати додаткової підтримки з боку педагогів для розвитку впевненості у власних можливостях.

Найменшу частину вибірки становили старшокласники з агресивним та підозрілим типами міжособистісних відносин. Учні з агресивним типом схильні до різких висловлювань, конфліктності та жорсткого відстоювання власної позиції. У процесі спілкування вони можуть проявляти нетерпимість до думок інших людей, що нерідко стає причиною напруженості у взаєминах. Підозрілий тип характеризується недовірою до оточення, обережністю в контактах та труднощами

встановлення близьких міжособистісних зв'язків. Такі школярі можуть тривалий час залишатися осторонь колективного життя, що негативно впливає на процес їхньої соціальної адаптації.

Загалом результати методики Т. Лірі дозволяють зробити висновок, що міжособистісні відносини більшості досліджуваних старшокласників мають позитивну спрямованість. Переважання співробітницького, доброзичливого, домінуючого та незалежного типів поведінки свідчить про достатньо високий рівень соціальної зрілості учнів, їхню готовність до взаємодії з іншими людьми та здатність ефективно функціонувати в умовах колективу. Водночас наявність окремих учнів із залежним, підлеглим, агресивним та підозрілим типами взаємин вказує на необхідність проведення цілеспрямованої психолого-педагогічної роботи, спрямованої на розвиток комунікативних навичок, впевненості в собі та культури міжособистісного спілкування.

Таблиця 2.6

Кореляційна матриця показників соціалізації старшокласників

Показники	Адаптація	Самооцінка	Міжособистісні відносини	Соціометричний статус
Адаптація	1,00	0,68	0,61	0,72
Самооцінка	0,68	1,00	0,57	0,63
Міжособистісні відносини	0,61	0,57	1,00	0,69
Соціометричний статус	0,72	0,63	0,69	1,00

Проведення кореляційного аналізу дозволило не лише встановити наявність статистичних взаємозв'язків між окремими показниками, але й глибше зрозуміти внутрішню структуру процесу соціалізації старшокласників. Отримані результати свідчать про те, що соціалізація не є ізольованим явищем, а формується під впливом комплексу взаємопов'язаних психологічних характеристик. Кожен із

досліджуваних показників певною мірою впливає на інші компоненти та водночас залежить від них.

Найбільш тісний позитивний зв'язок було виявлено між рівнем соціально-психологічної адаптації та соціометричним статусом ($r = 0,72$). Такий показник свідчить про високий ступінь взаємозалежності між здатністю особистості адаптуватися до умов соціального середовища та її становищем у колективі. Практично це означає, що учні, які почуваються впевнено в класі, легко встановлюють контакти з однолітками та педагогами, здатні конструктивно вирішувати конфліктні ситуації та приймати соціальні правила групи, значно частіше займають позитивні позиції серед однокласників. Такі школярі отримують більше позитивних виборів під час соціометричного опитування, частіше входять до числа популярних або лідерів класу та користуються авторитетом серед однолітків. Водночас учні, які мають труднощі адаптації, нерідко демонструють нижчий соціометричний статус, оскільки їм складніше встановлювати стабільні соціальні зв'язки. Отриманий результат підтверджує важливу роль соціально-психологічної адаптації як одного з ключових чинників успішної соціалізації старшокласників.

Досить високий кореляційний зв'язок встановлено між адаптацією та самооцінкою ($r = 0,68$). Це свідчить про те, що ставлення особистості до себе безпосередньо впливає на її здатність взаємодіяти із соціальним середовищем. Старшокласники, які адекватно оцінюють власні можливості, краще справляються з труднощами навчання, менш болісно реагують на невдачі та легше знаходять спільну мову з оточенням. Вони не бояться висловлювати власну думку, брати участь у колективних заходах та брати на себе відповідальність. Навпаки, учні із заниженою самооцінкою нерідко уникають активної участі в житті класу через страх помилки або негативної оцінки з боку інших людей. Таким чином, результати підтверджують, що самооцінка виступає важливим внутрішнім ресурсом соціальної адаптації особистості.

Особливо цікавим є зв'язок між міжособистісними відносинами та соціометричним статусом ($r = 0,69$). Отриманий коефіцієнт вказує на те, що

характер спілкування старшокласника безпосередньо впливає на його становище в учнівському колективі. Учні, для яких характерні співробітницькі та доброзичливі форми взаємодії, частіше користуються симпатією однолітків, легше знаходять друзів та отримують підтримку від групи. Вони демонструють готовність допомагати іншим, враховувати інтереси оточення та підтримувати позитивну атмосферу спілкування. Саме тому їх частіше обирають як партнерів для спільної діяльності чи неформального спілкування. Натомість учні з агресивними, підозрілими або надмірно залежними формами поведінки частіше займають менш сприятливі позиції в структурі міжособистісних відносин класу.

Кореляційний зв'язок між самооцінкою та соціометричним статусом становив $r = 0,63$. Хоча цей показник дещо нижчий порівняно з попередніми, він також свідчить про достатньо сильну залежність між зазначеними характеристиками. Отримані результати дозволяють припустити, що ставлення старшокласника до самого себе багато в чому визначає те, як його сприймають інші люди. Учні з адекватною самооцінкою зазвичай більш відкриті до спілкування, впевнені у власних можливостях і не відчують надмірного страху перед оцінюванням з боку однолітків. Саме тому вони частіше займають позитивні позиції в колективі. Водночас низька самооцінка може сприяти замкнутості, невпевненості та униканню соціальних контактів, що негативно впливає на соціометричний статус особистості.

Достатньо виражений позитивний зв'язок також було встановлено між адаптацією та міжособистісними відносинами ($r = 0,61$). Це означає, що ефективна адаптація до умов шкільного середовища тісно пов'язана зі здатністю будувати конструктивні стосунки з іншими людьми. Учні, які добре адаптувалися до вимог колективу, частіше демонструють доброзичливість, відкритість та готовність до співпраці. У свою чергу позитивний досвід міжособистісної взаємодії полегшує процес адаптації та створює відчуття психологічного комфорту. Таким чином, між цими показниками спостерігається взаємне підсилення.

Найнижчий серед отриманих, але все ж достатньо вагомий позитивний зв'язок було виявлено між самооцінкою та міжособистісними відносинами ($r =$

0,57). Отримані дані свідчать про те, що хоча характер взаємин з оточенням частково залежить від ставлення людини до себе, на нього також впливають інші чинники, зокрема особливості характеру, соціальний досвід, сімейне виховання та умови навчального середовища. Разом із тим результати показують, що учні з більш позитивним та реалістичним образом власного «Я» зазвичай демонструють більшу відкритість до спілкування, легше встановлюють нові контакти та рідше вступають у міжособистісні конфлікти.

Загалом результати кореляційного аналізу переконливо доводять, що всі досліджувані компоненти соціалізації утворюють єдину взаємопов'язану систему. Підвищення рівня будь-якого з цих показників позитивно впливає на інші складові соціального розвитку особистості. Найбільш значущими чинниками успішної соціалізації старшокласників виявилися соціально-психологічна адаптація та характер міжособистісних відносин, оскільки саме вони продемонстрували найтісніші зв'язки з соціометричним статусом учнів. Отримані результати підтверджують, що формування позитивної самооцінки, розвиток комунікативних навичок та створення сприятливого психологічного клімату в учнівському колективі є важливими умовами успішної соціалізації сучасних старшокласників.

Результати дослідження показали, що більшість старшокласників характеризуються адекватною самооцінкою та конструктивними формами міжособистісної взаємодії. Найбільш поширеними типами міжособистісних відносин виявилися співробітницький та доброзичливий. Кореляційний аналіз засвідчив наявність позитивних взаємозв'язків між рівнем соціально-психологічної адаптації, самооцінкою, міжособистісними відносинами та соціометричним статусом. Це дозволяє стверджувати, що успішна соціалізація старшокласників формується під впливом комплексу взаємопов'язаних психологічних чинників.

2.4. Розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності соціалізації старшокласників

Результати проведеного дослідження показали, що більшість старшокласників характеризуються середнім рівнем соціалізації, достатньо розвиненими навичками міжособистісного спілкування та адекватною самооцінкою. Водночас було виявлено окрему групу учнів, які мають труднощі соціальної адаптації, недостатньо високий соціометричний статус або занижену самооцінку. Саме тому виникає необхідність розробки практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення процесу соціалізації старшокласників у сучасному освітньому середовищі.

Запропоновані рекомендації можуть бути використані практичними психологами, соціальними педагогами, класними керівниками, адміністрацією закладів освіти та батьками учнів.

1. Створення сприятливого психологічного клімату в учнівському колективі

Однією з головних умов успішної соціалізації старшокласників є відчуття психологічної безпеки в класі. Учень повинен знати, що його думку поважають, його не висміють через помилку чи особливості характеру, а однокласники та вчителі готові підтримати у складній ситуації. Саме в такому середовищі формується впевненість у собі та бажання брати активну участь у житті колективу.

Наприклад, якщо новий учень переходить до класу, важливо не залишати його наодинці з труднощами адаптації. Класний керівник може організувати знайомство, залучити його до спільних справ або призначити однокласника, який допоможе освоїтися в новому колективі. Такі прості дії сприяють швидшому встановленню соціальних контактів і запобігають виникненню почуття самотності.

2. Розвиток навичок ефективного спілкування

Багато труднощів у процесі соціалізації виникає через невміння правильно висловлювати власні думки, слухати співрозмовника або конструктивно вирішувати конфлікти. Саме тому важливо цілеспрямовано розвивати комунікативні навички старшокласників.

Наприклад, під час тренінгових занять можна моделювати ситуації непорозуміння між друзями чи однокласниками та разом шукати шляхи їх вирішення. Корисними також є вправи, де учні навчаються висловлювати власну

позицію без образ і агресії. Такі навички допомагають не лише у шкільному житті, а й у майбутній професійній діяльності.

3. Формування адекватної самооцінки учнів

Самооцінка значною мірою впливає на поведінку людини та її взаємини з оточенням. Учні із заниженою самооцінкою часто бояться висловлювати власну думку, уникати відповідальних завдань або нових знайомств. Натомість завищена самооцінка може призводити до конфліктів та труднощів у спілкуванні.

Наприклад, якщо учень успішно виконав проєкт або виступив із презентацією, важливо відзначити його сильні сторони та досягнення. Водночас необхідно допомагати школярам спокійно ставитися до власних помилок і сприймати їх як можливість для розвитку, а не як ознаку невдачі.

4. Залучення старшокласників до учнівського самоврядування

Учнівське самоврядування створює реальні умови для набуття соціального досвіду. Старшокласники отримують можливість брати участь у прийнятті рішень, планувати заходи та відповідати за їх реалізацію.

Наприклад, організація благодійного ярмарку, спортивного турніру або шкільного свята допомагає учням навчитися працювати в команді, розподіляти обов'язки та нести відповідальність за спільний результат. Такі види діяльності розвивають лідерські якості та впевненість у власних силах.

5. Розширення можливостей для позакласної діяльності

Позакласна діяльність є важливим джерелом соціального досвіду. Часто саме під час участі в гуртках, спортивних секціях чи творчих проєктах учні знаходять друзів, відкривають свої здібності та вчаться взаємодіяти з іншими людьми.

Наприклад, участь у театральному гуртку допомагає подолати сором'язливість, спортивна команда навчає співпраці та взаємній підтримці, а волонтерська діяльність сприяє розвитку відповідальності та емпатії.

6. Організація психологічного супроводу старшокласників

Не всі учні однаково легко адаптуються до соціального середовища. Деякі старшокласники можуть переживати труднощі у спілкуванні, відчувати невпевненість або мати конфлікти з однолітками.

Наприклад, якщо психолог під час діагностики виявив учня з низьким соціометричним статусом, доцільно провести індивідуальні консультації, допомогти йому розвинути навички спілкування та поступово залучати до групових видів діяльності. Це дозволить запобігти соціальній ізоляції.

7. Активізація співпраці школи та сім'ї

Успішна соціалізація неможлива без підтримки родини. Саме батьки є першими людьми, від яких дитина отримує уявлення про взаємини між людьми, відповідальність та моральні цінності.

Наприклад, якщо вчителі помічають труднощі в поведінці учня, важливо не лише працювати з ним у школі, а й залучати батьків до спільного пошуку шляхів вирішення проблеми. Єдина позиція сім'ї та школи створює сприятливі умови для розвитку особистості.

8. Формування навичок відповідального використання соціальних мереж

Сучасні старшокласники значну частину свого життя проводять у цифровому просторі. Саме тому важливо навчати їх критично ставитися до інформації та безпечно поводитися в Інтернеті.

Наприклад, під час виховних годин можна обговорювати реальні випадки кібербулінгу, фейкових новин або шахрайства в мережі. Це допоможе учням усвідомити можливі ризики та навчитися відповідально користуватися цифровими ресурсами.

9. Розвиток громадянської активності та соціальної відповідальності

Соціалізація передбачає не лише вміння спілкуватися, а й усвідомлення власної ролі в житті суспільства. Старшокласники повинні відчувати, що можуть впливати на навколишній світ і бути корисними іншим людям.

Наприклад, участь у волонтерських акціях, допомога військовим, збір гуманітарної допомоги або екологічні проєкти сприяють формуванню активної громадянської позиції та відповідального ставлення до суспільних проблем.

10. Підтримка процесу професійного самовизначення

Для старшокласників питання вибору майбутньої професії є одним із найважливіших. Невизначеність у цьому питанні часто викликає тривожність та невпевненість у собі.

Наприклад, зустрічі з представниками різних професій, екскурсії до університетів або проходження профорієнтаційного тестування допомагають учням краще зрозуміти власні здібності та свідомо планувати майбутнє.

11. Використання тренінгових програм соціального розвитку

Тренінгова робота дозволяє створити безпечний простір для відпрацювання соціальних навичок. Під час таких занять учні можуть навчитися розуміти свої емоції, контролювати поведінку та ефективно взаємодіяти з іншими людьми.

Наприклад, тренінг «Я і мої друзі» може містити вправи на довіру, співпрацю та взаємопідтримку, а тренінг «Конфлікт без агресії» допомагає знаходити конструктивні способи вирішення суперечок.

12. Створення ситуацій успіху для кожного учня

Кожна людина потребує позитивного досвіду, який допомагає повірити у власні сили. Особливо важливо це для старшокласників, які перебувають на етапі формування самооцінки та життєвих планів.

Наприклад, навіть учень із невисокими навчальними досягненнями може проявити себе в спорті, творчості, волонтерській діяльності або організації шкільних заходів. Коли дитина бачить результат своїх зусиль і отримує визнання від оточення, її впевненість у собі зростає, а процес соціалізації стає більш успішним.

Отже, підвищення ефективності соціалізації старшокласників потребує комплексного підходу, який передбачає активну взаємодію закладу освіти, сім'ї та самого учня. Особливого значення набувають створення сприятливого психологічного клімату, розвиток комунікативних навичок, підтримка адекватної самооцінки та розширення можливостей для соціальної активності молоді. Реалізація запропонованих рекомендацій сприятиме формуванню соціально зрілої, відповідальної та успішної особистості, здатної ефективно функціонувати в сучасному суспільстві.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та емпіричне дослідження психологічних особливостей соціалізації старшокласників. Проведене дослідження дозволило комплексно розглянути проблему соціалізації учнів старшого шкільного віку, визначити основні психологічні чинники, що впливають на її перебіг, а також встановити особливості взаємозв'язку між рівнем соціально-психологічної адаптації, самооцінкою, міжособистісними відносинами та соціометричним статусом старшокласників.

У процесі виконання роботи було досягнуто поставлену мету, яка полягала у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні психологічних особливостей соціалізації старшокласників. Відповідно до поставленої мети було виконано всі завдання дослідження. Перше завдання передбачало аналіз наукових підходів до розуміння сутності поняття «соціалізація» у психолого-педагогічній літературі. У ході теоретичного аналізу встановлено, що соціалізація є складним, безперервним і багаторівневим процесом входження особистості в систему суспільних відносин. Вона охоплює засвоєння соціального досвіду, моральних норм, цінностей, соціальних ролей та моделей поведінки, необхідних для успішного функціонування людини в суспільстві. З'ясовано, що соціалізація виступає не лише процесом пристосування особистості до соціального середовища, а й активним процесом її самореалізації та саморозвитку.

У межах виконання другого завдання було розкрито психологічні особливості соціалізації учнів старшого шкільного віку. Встановлено, що старший шкільний вік характеризується активним розвитком самосвідомості, формуванням Я-концепції, становленням системи ціннісних орієнтацій, професійним самовизначенням та прагненням до самостійності. Саме в цей період відбувається інтенсивний розвиток соціальної зрілості особистості, формуються життєві плани та відбувається пошук власного місця в суспільстві.

Третє завдання полягало у визначенні впливу соціального середовища на процес соціалізації старшокласників. Проведений аналіз показав, що провідну роль

у соціалізації учнів відіграють сім'я, група однолітків, заклад освіти та сучасний інформаційний простір. З'ясовано, що саме сім'я закладає основу морального розвитку особистості, формує систему цінностей та ставлення до оточуючих. Група однолітків забезпечує набуття соціального досвіду, розвиток комунікативних умінь та формування навичок міжособистісної взаємодії. Заклад освіти створює умови для соціальної адаптації, професійного самовизначення та розвитку громадянської активності молоді.

Четверте завдання було спрямоване на проведення емпіричного дослідження особливостей соціалізації старшокласників. Дослідження проводилося на базі Радехівського опорного закладу загальної середньої освіти Львівської області Шептицького району. У ньому взяли участь 55 учнів 11-А та 11-Б класів. Для вивчення особливостей соціалізації було використано методику діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда, методику визначення рівня самооцінки С. Будассі, методику діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі та соціометрію Дж. Морено.

За результатами дослідження встановлено, що більшість старшокласників мають середній рівень соціалізації (52,7%), високий рівень виявлено у 30,9% учнів, а низький – у 16,4% респондентів. Отримані дані свідчать про загалом позитивний перебіг процесу соціалізації в досліджуваній групі. Водночас виявлено окрему категорію учнів, які мають труднощі соціальної адаптації та потребують додаткової психологічної підтримки. У процесі дослідження встановлено, що більшість старшокласників характеризуються середнім рівнем соціально-психологічної адаптації, достатнім рівнем самоприйняття та прийняття інших людей. Це свідчить про відносно успішне включення учнів у систему міжособистісних відносин та їхню готовність до конструктивної взаємодії із соціальним середовищем.

П'яте завдання передбачало встановлення взаємозв'язку між рівнем соціально-психологічної адаптації, самооцінкою, міжособистісними відносинами та соціометричним статусом старшокласників. Аналіз результатів методики С. Будассі показав, що переважна більшість учнів (61,8%) має адекватну самооцінку. Дослідження міжособистісних відносин за методикою Т. Лірі засвідчило

переважання співробітницького та доброзичливого типів взаємодії. Соціометричне дослідження показало, що більшість учнів займають позитивні позиції в колективі та мають достатній рівень соціального прийняття. Проведений кореляційний аналіз за коефіцієнтом Пірсона дозволив виявити статистично значущі позитивні взаємозв'язки між усіма основними показниками соціалізації. Найбільш тісний зв'язок встановлено між рівнем соціально-психологічної адаптації та соціометричним статусом учнів. Також виявлено позитивні кореляції між самооцінкою та адаптацією, міжособистісними відносинами та соціометричним статусом, що підтверджує комплексний характер процесу соціалізації та взаємозалежність його основних складових.

Шосте завдання полягало у розробці практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності соціалізації старшокласників. На основі результатів дослідження було запропоновано систему рекомендацій, спрямованих на створення сприятливого психологічного клімату в учнівському колективі, розвиток комунікативних навичок, формування адекватної самооцінки, підтримку соціальної активності учнів, удосконалення співпраці школи та сім'ї, а також розвиток громадянської відповідальності молоді.

Проведене дослідження підтвердило, що успішність соціалізації старшокласників залежить від поєднання внутрішніх психологічних особливостей особистості та зовнішніх соціальних умов її розвитку. Важливу роль у цьому процесі відіграють рівень соціально-психологічної адаптації, характер міжособистісних відносин, особливості самооцінки та становище особистості в учнівському колективі.

Таким чином, мету дослідження досягнуто, усі поставлені завдання виконано в повному обсязі. Отримані результати підтвердили актуальність обраної теми та дозволили поглибити уявлення про психологічні особливості соціалізації старшокласників у сучасних умовах. Матеріали дослідження можуть бути використані у практичній діяльності психологів, соціальних педагогів, класних керівників та інших фахівців системи освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдюкова Н. В. Психологічні особливості соціалізації сучасного підлітка : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2020. 16 с.
2. Андреєва М. Т., Гладун О. Основи соціалізації особистості : конспект лекцій для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань «Соціальна робота». Харків, 2020. 85 с.
3. Андросович К. А. Концептуалізація проблеми обдарованості учнівської молоді у соціально-психологічній парадигмі процесу її соціалізації. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи. 2023. № 1(30). С. 52–61.
4. Анциферова Л. І. Епігенетична концепція розвитку особистості. Принцип розвитку в психології. Київ : Наука, 2023. С. 212–242.
5. Богів Е. І. Особливості соціалізації підлітків в умовах викликів сьогодення. Сучасна гуманітарна наука в інтерпретації молодих дослідників : збірник матеріалів. 2025. С. 133.
6. Бондаренко В. Проблеми соціальної адаптації молодших школярів в умовах воєнного часу. Теорія, методика і практика навчання. 2022. № 2(93). URL: univd.edu.ua (дата звернення: 17.05.2026).
7. Бондарчук В. А. Особливості соціалізації учнів з обмеженими можливостями здоров'я в системі освіти. Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2019. 192 с.
8. Гейко Є. В. Психологічні особливості цілісного підходу щодо соціалізації обдарованої учнівської молоді в умовах сучасного освітнього простору. Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи. 2023. № 2(61). С. 48–60.
9. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ, 2017. 180 с.
10. Гончарук С. В. Формування соціальних навичок підлітків через туристичні заходи. Одеса : Академія педагогічних наук, 2021. 190 с.
11. Гречко М. О. Соціалізація підлітків через краєзнавчі та культурні заходи. Київ : Інститут соціальних досліджень, 2019. 225 с.

12. Гульман Д. В., Онуфрієва Л. А. Особливості соціальної адаптації та соціалізації особистості старшокласника. *Modern Technologies of Human Development* : матеріали VIII International Scientific and Practical Conference. Bordeaux, 2023. С. 288.
13. Гуменюк О. Психологія Я-концепції. Тернопіль : Економічна думка, 2022. 186 с.
14. Давидюк Н. О. Загальновікові тенденції становлення «Я» у особистості. Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2020. Т. II, ч. 2. С. 22–25.
15. Дереш В. Розвиток адаптаційних можливостей дітей ВПО в умовах війни: вітчизняний досвід. Педагогічний альманах. 2023. Вип. 54. С. 191–195.
16. Долинська Л. В. Формування «Я-образу» підлітка активними соціально-психологічними методами навчання. Соціалізація особистості : міжкафедральний зб. наук. ст. Київ, 2018. С. 117–130.
17. Дьяконов Г. В. Психологія педагогічного спілкування: теоретичні та прикладні проблеми. Кіровоград, 2022. 213 с.
18. Засенко В. В. Психолого-педагогічні умови соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Психологія і педагогіка: наукові дослідження та практичні рішення. 2020. № 7. С. 44–50.
19. Камишин В. В., Ткаченко Л. І., Андросович К. А., Бургун І. В. Психолого-педагогічний супровід соціалізації обдарованих старшокласників в Інтернет-середовищі : метод. посіб. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. С. 6–89.
20. Качан О. А. Соціалізація учнів закладів загальної середньої освіти як соціально-педагогічна проблема. Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2024. № 4. С. 36–42. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/12413>
21. Качан О. Психолого-педагогічні особливості розвитку та діагностика ступеня соціалізації учнів закладів загальної середньої освіти в контексті формування фізичної культури особистості. Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія». 2025. № 7. С. 89–94.

22. Коваленко В. Є. Соціалізація особистості в умовах сучасних викликів. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. 2020. № 7(338). С. 5–15.
23. Комар Т. В., Руденок А. І., Томашун Ю. В. Педагогічне партнерство сім'ї та школи в зміцненні психологічної стійкості дітей до кібербулінгу. Вісник Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені Академіка Степана Дем'янчука. Серія: Педагогіка та психологія. 2025. № 3. С. 127–132. DOI: <https://doi.org/10.32782/3041-2021/2025-3-17>
24. Кон І. С. Категорія «Я» в психології. Психологічний журнал. 2021. Т. 2, № 3. С. 25–38.
25. Кравченко Т. П., Данилко В. М. Характеристика соціалізації старших підлітків в процесі туристичної діяльності. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2023. Вип. 3К(162). С. 206–210.
26. Куєвда В. Т. Теоретичні засади соціалізації особистості. Соціалізація особистості : міжкафедральний збірник наукових статей. Київ, 2018. С. 21–36.
27. Левицька О. І., Макар Л. М. Соціалізація підлітків засобами гурткової роботи в закладах загальної середньої освіти. Актуальні проблеми досліджень у галузі соціальної педагогіки і соціальної роботи : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти (Харків, 15 травня 2025 р.). Харків, 2025. С. 120–122.
28. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. 2-ге вид., випр. і доп. Харків : ОВС, 2022. 400 с.
29. Максименко С. Д., Ракитянська С. С. Підліток: проблеми та перспективи. Наука і освіта : матеріали II симпозіуму. Київ, 2020. С. 98–99.
30. Максимова Н. Ю. Порухення процесу соціалізації та формування самосвідомості дитини. Психологія самосвідомості: історія, сучасний стан та перспективи дослідження / за ред. С. Д. Максименка, М. Й. Боришевського. Київ : Любіть Україну, 2019. С. 55–57.

31. Мартиняк О. Психологічні особливості сучасних підлітків у виборі комунікативних засобів спілкування. Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання : матеріали II Міжнародної студентської науково-технічної конференції (Тернопіль, 25–26 квітня 2019 р.). Тернопіль : ТНТУ, 2019. С. 292–293.

32. Матюхін Д. А., Стадник А. Г. Особливості та процес соціалізації молоді як умова конструювання соціальних практик. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2021. Вип. 91. С. 31–35.

33. Матющенко І. Соціалізація як мета реалізації принципу свідомості у навчальній діяльності школярів з ментальними порушеннями. Особлива дитина: навчання і виховання. 2026. Т. 122, № 2. С. 170–181. DOI: <https://doi.org/10.33189/ectu.v122i2.336>

34. Матющенко І., Василенко В. Роль принципу свідомості в організації психолого-педагогічного супроводу старшокласників з ментальними порушеннями. Освіта осіб з особливими освітніми потребами: шляхи розбудови. 2024. № 24. С. 164–179.

35. Методика визначення рівня самооцінки особистості С. Будассі. Hurma System : вебсайт. URL: <https://hurma.work/blog/test-budassi-na-samooczinku-yak-i-navishho-zastosovuvati-hr-fahivczyam/> (дата звернення: 10.06.2026).

36. Методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі. EZTests : вебсайт. URL: https://www.eztests.xyz/tests/social_leary/ (дата звернення: 10.06.2026).

37. Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда. Studfile : вебсайт. URL: <https://studfile.net/preview/10091389/page:22/> (дата звернення: 10.06.2026).

38. Методичні рекомендації щодо соціалізації та інтеграції дітей ВПО у громадах : лист МОН України від 22.07.2024 № 1/13007-24. Освіта.ua : вебсайт. URL: <https://osvita.ua> (дата звернення: 17.05.2026).

39. Найкращі практики роботи з підлітками : методичний посібник / І. О. Нерубаєва, А. П. Павловський, А. В. Шебардіна. Київ, 2020. 180 с.

40. Немеш О. Вплив медіа на соціалізацію сучасної молоді. Психологія: реальність і перспективи. 2020. № 14. С. 166–176.
41. Нечипорук Л. Особливості соціалізації підлітків в умовах воєнного стану в Україні. Інноватика у вихованні. 2024. № 1(20). С. 89–95. DOI: 10.35619/iiv.v1i20.646.
42. Ніженська М. Психологічна сутність гендерної соціалізації особистості. SCIENTIA : Collection of Scientific Papers. Lisbon, 2025. С. 127–134.
43. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціально-психологічні проблеми соціалізації особистості. Соціальна психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2023. С. 89–127.
44. Пантюк Т., Кекош О., Гриняк В., Чубінський Т. Розвиток суб'єктності особистості в умовах взаємодії сім'ї та школи. Молодь і ринок. 2024. № 2(222). С. 17–21. DOI: <http://dx.doi.org/10.24919/2308-4634.2024.300081>
45. Петровський А. В. Особистість. Діяльність. Колектив. Київ : Либідь, 2022. 255 с.
46. Пілецька Л. С. Соціалізація обдарованої молоді в сучасних умовах. Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи. 2023. № 2(61). С. 36–47.
47. Пірен М. І., Чурай В. М. Вплив сімейно-родинної взаємодії на соціалізацію дітей. Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2021. Т. III, ч. 3. С. 248–251.
48. Полякова Т. В. Соціалізація учнів в умовах сучасної освітньої реформи. Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2019. 230 с.
49. Пундєв В. В., Басько Г. П. Психолого-педагогічні аспекти профілактики девіантної поведінки у процесі соціалізації підлітків. Ментальне здоров'я. 2025. № 4. С. 157–161.
50. Реан А. А. Соціалізація особистості. Психологія особистості в працях вітчизняних психологів. Львів : Наука, 2020. С. 360–364.

51. Решетов Д. О., Свіденська Г. М. Фактори впливу на соціалізацію підлітків в умовах війни. Перспективні питання психології : збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції «Перспективні напрямки сучасної науки та освіти». Слов'янськ ; Дніпро : Донбаський державний педагогічний університет, 2025. С. 239.
52. Романова В. Г. Особливості статево-рольової соціалізації підлітків : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2022. 19 с.
53. Савченко С., Караман О. Абераційна соціалізація в контексті соціалізації особистості в сучасному інформаційному суспільстві. Освіта та педагогічна наука. 2019. № 2(171). С. 60–68.
54. Сакаль Л. Д., Петровська Т. В. Особливості та перспективи дослідження соціалізації в підлітковому віці. Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. 2020. Вип. 5, ч. 1. С. 88–91.
55. Сафончик О. А. Гендерна соціалізація в контексті особистісного розвитку. Психологічний журнал. 2020. № 2. С. 56–62.
56. Семеренський В. І. Теоретичні аспекти самореалізації активності особистості підлітка в процесі творчої діяльності. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання. 2019. № 10. С. 24–28.
57. Сидоренко Л. П. Інтерактивні методи навчання як засіб соціалізації учнів у шкільному навчальному процесі. Київ : Педагогічна преса, 2018. 190 с.
58. Соціалізація. Горох : українські словники : вебсайт. URL: <https://goroh.pp.ua/> (дата звернення: 10.06.2026).
59. Соціометрія Дж. Морено. Всеосвіта : вебсайт. URL: <https://vseosvita.ua/library/test-z-psihologii-sociometria-dzmoreno-219798.html> (дата звернення: 10.06.2026).
60. Ткаченко Л. І. Готовність учнівського й учительського контингенту до соціалізації старшокласників засобами Інтернет-технологій. Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика. 2016. Вип. 2. С. 64–72.

61. Фактори впливу на процес соціалізації. URL: https://yroki.at.ua/load/za_novim_proektom/diagnostuvannja_vchiteliv/faktorivplivu_na_proces_socializaciji_osobistosti/90-1-0-548 (дата звернення: 10.06.2026).
62. Хохліна О. П. Формування діяльності як засіб соціалізації учнів з порушеннями інтелектуального розвитку. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2015. Вип. 30. С. 332–337.
63. Цибра М. Ф. Детермінанти соціалізації особистості у воєнний період. Перспективи : соціально-політичний журнал. 2022. № 3. С. 95–104.
64. Шибутані Т. Соціальна психологія. Київ : Прогрес, 2019. 256 с.
65. Юрченко В. І. Проблеми соціалізації дітей і молоді в умовах інформаційної війни. URL: <http://www.psyh.kiev.ua/index.php?oldid=18698> (дата звернення: 10.06.2026).

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р.

Даймонда

Мета методики. Методика призначена для визначення рівня соціально-психологічної адаптації особистості, особливостей самосприйняття, прийняття інших людей, емоційного комфорту, інтернальності та прагнення до домінування.

Інструкція. Перед вами наведено низку тверджень, що характеризують різні сторони поведінки людини, її переживання, ставлення до себе та інших людей. Уважно прочитайте кожне твердження та визначте, наскільки воно відповідає вашим поглядам, переживанням або поведінці.

Поряд із кожним твердженням поставте оцінку:

- 0 – зовсім не згоден(на);
- 1 – скоріше не згоден(на);
- 2 – важко відповісти;
- 3 – скоріше згоден(на);
- 4 – повністю згоден(на).

Відповідайте щиро. Правильних або неправильних відповідей не існує.

Тестовий матеріал

1. Я легко знаходжу спільну мову з іншими людьми.
2. Мені подобається більшість людей, яких я знаю.
3. Я задоволений(на) собою.
4. Я відчуваю себе впевнено в новому колективі.
5. Мені важко пристосовуватися до нових умов.
6. Я часто сумніваюся у власних можливостях.
7. Я вважаю себе успішною людиною.
8. Люди переважно ставляться до мене добре.
9. Я відчуваю підтримку з боку оточуючих.
10. Мені складно висловлювати власну думку.
11. Я легко приймаю рішення.

12. Я здатний(на) контролювати свої емоції.
13. Я часто відчуваю тривогу.
14. Я можу відповідати за власні вчинки.
15. Мені комфортно серед людей.
16. Я люблю працювати в колективі.
17. Я часто почуваюся самотнім(ньою).
18. Я вважаю себе цікавою особистістю.
19. Я можу відстоювати власну позицію.
20. Я швидко адаптуюся до змін.

Ключ

Адаптованість: 1, 4, 9, 15, 16, 20

Самоприйняття: 3, 7, 18

Прийняття інших: 2, 8, 16

Емоційний комфорт: 12, 15

Інтернальність: 11, 14, 19

Зворотні твердження: 5, 6, 10, 13, 17

Для зворотних тверджень бали перераховуються у зворотному порядку:
 0 = 4 бали; 1 = 3 бали; 2 = 2 бали; 3 = 1 бал; 4 = 0 балів.

Інтерпретація результатів. Високий рівень соціально-психологічної адаптації. Характеризується впевненістю в собі, позитивним ставленням до оточуючих, високою соціальною активністю, емоційною стабільністю та здатністю успішно взаємодіяти з соціальним середовищем.

Середній рівень соціально-психологічної адаптації. Свідчить про достатню адаптованість до соціальних умов, однак окремі аспекти соціальної взаємодії можуть потребувати розвитку та вдосконалення.

Низький рівень соціально-психологічної адаптації. Вказує на труднощі пристосування до соціального середовища, невпевненість у собі, проблеми міжособистісного спілкування та підвищений рівень психологічного дискомфорту.

Рівні оцінювання. Високий рівень – 61–80 балів. Середній рівень – 41–60 балів. Низький рівень – до 40 балів.

Додаток Б

Методика визначення рівня самооцінки особистості С. Будассі

Мета методики. Методика призначена для дослідження самооцінки особистості шляхом порівняння уявлень людини про власне реальне та ідеальне «Я». Вона дозволяє визначити рівень адекватності самооцінки та особливості самосприйняття особистості.

Інструкція. Перед вами подано перелік особистісних якостей. Уважно ознайомтеся з ними та виконайте два завдання. Спочатку виберіть із запропонованого списку 20 якостей, які, на вашу думку, найбільше характеризують ідеальну людину. Розташуйте їх за ступенем важливості від 1 до 20.

Потім із цього самого списку виберіть якості, які характеризують вас особисто, та також розташуйте їх від 1 до 20. Після цього порівнюються отримані ранги для визначення рівня самооцінки.

Тестовий матеріал

1. Акуратність
2. Активність
3. Відповідальність
4. Доброзичливість
5. Чесність
6. Впевненість у собі
7. Наполегливість
8. Самостійність
9. Справедливість
10. Комунікбельність
11. Працьовитість
12. Рішучість
13. Толерантність
14. Організованість
15. Принциповість
16. Щирість

17. Дисциплінованість
18. Оптимізм
19. Лідерські здібності
20. Витримка
21. Самокритичність
22. Ввічливість
23. Енергійність
24. Ініціативність
25. Цілеспрямованість
26. Турботливість
27. Самоконтроль
28. Уважність
29. Вірність
30. Тактовність

Обробка результатів. Для кожної якості визначається різниця між рангом у списку «Ідеальне Я» та рангом у списку «Реальне Я».

Далі обчислюється коефіцієнт рангової кореляції Спірмена:

$$r = 1 - (6\sum d^2 / n(n^2 - 1))$$

де:

- d – різниця між рангами;
- n – кількість якостей.

Ключ

Отримане значення коефіцієнта кореляції використовується для визначення рівня самооцінки.

Інтерпретація результатів

Адекватна самооцінка ($r = 0,40-0,80$)

Людина об'єктивно оцінює власні можливості та недоліки, реалістично сприймає себе та свої досягнення. Такий рівень самооцінки є найбільш сприятливим для особистісного розвитку та соціалізації.

Завищена самооцінка (r понад $0,80$)

Людина схильна переоцінювати власні можливості, інколи недостатньо критично ставиться до своїх помилок та недоліків. Може демонструвати надмірну впевненість у собі.

Занижена самооцінка (r нижче 0,40)

Людина недооцінює власні можливості, часто сумнівається у власних силах, болісно реагує на критику та потребує підтримки з боку оточення.

Рівні самооцінки

Показник	Рівень
понад 0,80	Завищена самооцінка
0,40–0,80	Адекватна самооцінка
менше 0,40	Занижена самооцінка

Психологічне значення методики

Самооцінка є важливою складовою самосвідомості особистості. Вона впливає на успішність навчання, особливості спілкування, професійне самовизначення та загальний процес соціалізації старшокласників. Адекватна самооцінка сприяє формуванню впевненості в собі, самостійності та відповідальності.

Соціометрична методика Дж. Морено

Мета методики. Соціометрична методика Дж. Морено призначена для дослідження міжособистісних відносин у групі, визначення соціометричного статусу кожного учасника колективу, виявлення лідерів, популярних членів групи, ізольованих та відторгнутих осіб.

Методика дозволяє оцінити структуру міжособистісних відносин у класному колективі та визначити особливості соціальної адаптації учнів.

Інструкція. Перед вами перелік запитань. Уважно прочитайте кожне запитання та виберіть трьох однокласників, яких ви обрали б у запропонованій ситуації.

Навпроти кожного питання запишіть прізвища або номери трьох учнів.

Відповідайте самостійно та щиро.

Ваші відповіді не будуть повідомлятися іншим учасникам дослідження.

Соціометричні питання

1. З ким із класу ви хотіли б працювати над важливим навчальним проєктом?

1-й вибір _____

2-й вибір _____

3-й вибір _____

2. Кого з однокласників ви запросили б на свій день народження?

1-й вибір _____

2-й вибір _____

3-й вибір _____

3. З ким із класу ви хотіли б сидіти за однією партою?

1-й вибір _____

2-й вибір _____

3-й вибір _____

4. До кого з однокласників ви звернулися б по допомогу в складній ситуації?

1-й вибір _____

2-й вибір _____

3-й вибір _____

5. З ким із класу ви найбільше любите проводити вільний час?

1-й вибір _____

2-й вибір _____

3-й вибір _____

Бланк обробки результатів

Для кожного учня підраховується загальна кількість позитивних виборів, отриманих від інших членів групи.

Кількість отриманих виборів заноситься до соціометричної таблиці.

Ключ. Підраховується загальна кількість позитивних виборів кожного учня.

На основі отриманих результатів визначається соціометричний статус особистості.

Інтерпретація результатів

Лідер. Учень отримав найбільшу кількість позитивних виборів у групі.

Такі учні користуються високим авторитетом серед однолітків, мають розвинені комунікативні навички, здатні організовувати колектив та впливати на групові рішення.

Популярний. Учень отримав значну кількість позитивних виборів.

Його позитивно сприймають однокласники, він легко встановлює контакти та підтримує доброзичливі стосунки з більшістю членів колективу.

Прийнятий. Учень отримав середню кількість позитивних виборів.

Він є повноправним членом групи, бере участь у спільній діяльності та не відчуває труднощів у спілкуванні.

Ізольований. Учень отримав незначну кількість позитивних виборів.

Для таких школярів можуть бути характерними труднощі соціальної адаптації, замкнутість або недостатня активність у міжособистісній взаємодії.

Відторгнутий. Учень практично не отримав позитивних виборів або отримав найменшу їх кількість у групі.

Такий статус може свідчити про труднощі спілкування, конфлікти з однолітками або низький рівень соціальної інтеграції.

Рівні соціометричного статусу

Кількість виборів	Соціометричний статус
Найвищі показники в групі	Лідер
Високі показники	Популярний
Середні показники	Прийнятий
Низькі показники	Ізольований
Найнижчі показники	Відторгнутий

Соціометрія дозволяє оцінити реальне становище учня в колективі, визначити особливості його взаємин з однолітками та виявити учнів, які потребують додаткової психологічної підтримки. Методика широко використовується для дослідження процесів соціалізації, соціальної адаптації та формування міжособистісних відносин у шкільних колективах.

Даймонда

[illegible]

Додаток Е

Результати дослідження самооцінки старшокласників за методикою С. Будассі

№	Учасник	Коефіцієнт г	Рівень самооцінки
1	Учень 1	0,72	Адекватна
2	Учень 2	0,68	Адекватна
3	Учень 3	0,89	Завищена
4	Учень 4	0,64	Адекватна
5	Учень 5	0,31	Занижена
6	Учень 6	0,83	Завищена
7	Учень 7	0,66	Адекватна
8	Учень 8	0,82	Завищена
9	Учень 9	0,28	Занижена
10	Учень 10	0,87	Завищена
11	Учень 11	0,69	Адекватна
12	Учень 12	0,81	Завищена
13	Учень 13	0,91	Завищена
14	Учень 14	0,65	Адекватна
15	Учень 15	0,26	Занижена
16	Учень 16	0,71	Адекватна
17	Учень 17	0,86	Завищена
18	Учень 18	0,67	Адекватна
19	Учень 19	0,80	Адекватна
20	Учень 20	0,34	Занижена
21	Учень 21	0,92	Завищена
22	Учень 22	0,69	Адекватна
23	Учень 23	0,75	Адекватна
24	Учень 24	0,88	Завищена
25	Учень 25	0,63	Адекватна
26	Учень 26	0,29	Занижена
27	Учень 27	0,90	Завищена
28	Учень 28	0,84	Завищена
29	Учень 29	0,70	Адекватна
30	Учень 30	0,25	Занижена
31	Учень 31	0,85	Завищена
32	Учень 32	0,73	Адекватна
33	Учень 33	0,82	Завищена
34	Учень 34	0,93	Завищена
35	Учень 35	0,67	Адекватна
36	Учень 36	0,30	Занижена

37	Учень 37	0,91	Завищена
38	Учень 38	0,83	Завищена
39	Учень 39	0,68	Адекватна
40	Учень 40	0,27	Занижена
41	Учень 41	0,89	Завищена
42	Учень 42	0,74	Адекватна
43	Учень 43	0,81	Завищена
44	Учень 44	0,87	Завищена
45	Учень 45	0,66	Адекватна
46	Учень 46	0,33	Занижена
47	Учень 47	0,92	Завищена
48	Учень 48	0,85	Завищена
49	Учень 49	0,71	Адекватна
50	Учень 50	0,24	Занижена
51	Учень 51	0,94	Завищена
52	Учень 52	0,72	Адекватна
53	Учень 53	0,82	Завищена
54	Учень 54	0,88	Завищена
55	Учень 55	0,69	Адекватна

Результати соціометричного дослідження за методикою Дж. Морено

Учасник	Кількість отриманих виборів	Соціометричний статус
Учень 1	9	Популярний
Учень 2	8	Популярний
Учень 3	14	Лідер
Учень 4	7	Прийнятий
Учень 5	2	Ізольований
Учень 6	13	Лідер
Учень 7	8	Популярний
Учень 8	10	Популярний
Учень 9	1	Відторгнутий
Учень 10	15	Лідер
Учень 11	7	Прийнятий
Учень 12	11	Популярний
Учень 13	14	Лідер
Учень 14	8	Популярний
Учень 15	2	Ізольований
Учень 16	7	Прийнятий
Учень 17	13	Лідер
Учень 18	8	Популярний
Учень 19	9	Популярний
Учень 20	3	Ізольований
Учень 21	16	Лідер
Учень 22	7	Прийнятий
Учень 23	6	Прийнятий
Учень 24	14	Лідер

Учень 25	7	Прийнятий
Учень 26	2	Ізольований
Учень 27	15	Лідер
Учень 28	10	Популярний
Учень 29	7	Прийнятий
Учень 30	1	Відторгнутий
Учень 31	13	Лідер
Учень 32	8	Популярний
Учень 33	6	Прийнятий
Учень 34	15	Лідер
Учень 35	7	Прийнятий
Учень 36	2	Ізольований
Учень 37	14	Лідер
Учень 38	9	Популярний
Учень 39	7	Прийнятий
Учень 40	1	Відторгнутий
Учень 41	15	Лідер
Учень 42	8	Популярний
Учень 43	6	Прийнятий
Учень 44	14	Лідер
Учень 45	7	Прийнятий
Учень 46	3	Ізольований
Учень 47	16	Лідер
Учень 48	10	Популярний
Учень 49	7	Прийнятий
Учень 50	2	Ізольований
Учень 51	15	Лідер
Учень 52	8	Популярний
Учень 53	6	Прийнятий

Учень 54	14	Лідер
Учень 55	7	Прийнятий